

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ЄВРОПЕЙСЬКИХ І СХІДНИХ МОВ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Робота допущена до захисту
Зав. кафедри
Зінукова Наталія Вікторівна
Д. пед. н., професор

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістра

**ХУДОЖНЯ ФУНКЦІЯ ПОРТРЕТУ В РОМАНІ Ч. ДІККЕНСА
«ДОМБІ Й СИН»**

Здобувача
Єгорченко Наталії Олександрівни
Групи ФЛмл-22м
ОПП Мова та література (англійська)
Спеціальність 035 Філологія
Керівник дипломної роботи
Степанова Анна Аркадіївна
Доктор філологічних наук, професор

**Дніпро
2024**

**УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ
КАФЕДРА ЄВРОПЕЙСЬКИХ І СХІДНИХ МОВ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри Зінукова Н.В.
д. пед. наук, професор
«01» січня 2024 р.

ЗАВДАННЯ

**на кваліфікаційну роботу здобувачу денної форми навчання
освітнього ступеня «магістр» ОПІ Мова та література (англійська)
спеціальності 035 Філологія**

Єгорченко Наталії Олександрівни

Тема кваліфікаційної роботи: Художня функція портрету в романі Ч. Дікенса «Домбі й син»

Керівник кваліфікаційної роботи: Степанова Анна Аркадіївна,
доктор філологічних наук, професор

з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи		Підписи
		За планом	Фактично	
1	Закріплення керівника кваліфікаційної роботи	02.09.2023	02.09.2023	
2	Вибір та обговорення теми кваліфікаційної роботи	03.09.2023	03.09.2023	
3	Остаточне затвердження теми кваліфікаційної роботи	24.10.2023	24.10.2023	
4	Одержання завдання на кваліфікаційну роботу у наукового керівника	03.09.2023	03.09.2023	
5	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	28.09.2023	28.09.2023	
6	Виконання першого розділу	30.10.2023	30.10.2023	
7	Виконання другого розділу	30.11.2023	30.11.2023	
8	Виконання третього розділу	22.12.2023	22.12.2023	
9	Оформлення висновків і рекомендацій	30.12.2023	30.12.2023	
10	Оформлення роботи, одержання відгуку	08.01.2024	08.01.2024	
11	Попередній захист кваліфікаційної роботи	20.12.2023	20.12.2023	
12	Захист кваліфікаційної роботи	15.01.2024	24.01.2023	

Дата видачі завдання «01» січня 2024 р.

Здобувач

Керівник кваліфікаційної роботи

Затверджено на засіданні кафедри

Протокол № 1 від 01 січня 2024 р.

Єгорченко Наталія Олександрівна

Степанова Анна Аркадіївна

Зав. кафедри Н.В. Зінукова

ВІДГУК КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу за темою

«ХУДОЖНЯ ФУНКЦІЯ ПОРТРЕТУ

В РОМАНІ Ч. ДІККЕНСА “ДОМБІ Й СИН”»

здобувачки 2 курсу спеціальності 035 Філологія

Єгорченко Наталії Олександрівни

Оцінка окремих складових кваліфікаційної роботи:

1. **Оформлення роботи** (не більше 10 балів) – 10
(відповідність оформлення кваліфікаційної роботи встановленим університетом вимогам: кількість сторінок; оформлення титульного листа, рисунків, таблиць, діаграм, посилань, списку літератури тощо)
2. **Своєчасність подання окремих елементів роботи керівнику**
(кожний своєчасно поданий елемент дає по 5 балів, не більше 20 балів) – 18
3. **Теоретичний та аналітичний аспекти роботи** (не більше 25 балів) з них:
 - **Структура та логічність побудови роботи** – 5
(відповідність змісту назви теми, наявність та зміст Вступу; виділення 3-4 глав, в кожній із яких – по 2-3 параграфи, наявність та зміст Висновків, логіка побудови роботи в цілому та в межах окремих розділів)
 - **Фактичний матеріал** – 3
(наявність фактичного матеріалу, в тому числі зібраного здобувачем за допомогою лінгвістичного аналізу)
 - **Використання літературознавчих методів аналізу** – 3
 - **Використання літератури** – 3

(масштаби представлення в роботі сучасних досліджень даної проблематики, критичність аналізу публікацій та підходів, представлених в літературі та інших інформаційних джерелах)

- **Повнота та деталізація** (ступінь повноти та деталізації при розкритті основних аспектів теми роботи) – 3

4. **Практична реалізація результатів дослідження** (не більше 20 балів) – 15 (наявність та ступінь обґрунтованості рекомендацій та пропозицій, викладених в роботі та відбиваючих власний погляд студента)

5. **Оцінка попереднього захисту** (не більше 25 балів) 25

Додаткові думки та загальний висновок керівника

Кваліфікаційна робота Єгорченко Наталії Олександрівни виконана на належному рівні, відповідає встановленим вимогам та може бути допущена до захисту.

Загальна оцінка (не більше 100 балів) **85 балів (Добре) В**

Дата оформлення відгуку 05 січня 2024 р.

КЕРІВНИК

кваліфікаційної роботи

Степанова А.А.

д.ф.н., проф.

(підпис)

(П.І.Б. керівника, науковий ступінь, вчене звання)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ДІККЕНС І АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ТРАДИЦІЯ 1.1.	
Специфіка творчого методу Ч. Діккенса.....	10
1.2. Чарльз Діккенс і англійська літературна традиція.....	19
РОЗДІЛ 2. ПОРТРЕТ В ЛІТЕРАТУРІ. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	30
2.1. Визначення портрету. Літературний портрет та образ персонажа.....	30
2.2. Функції портрету в літературному творі.....	40
2.3. Структура портрету та проблеми типології.....	49
РОЗДІЛ 3. ПОЕТИКА ПОРТРЕТУ В РОМАНІ «ДОМБІ Й СИН».....	60
3.1. Система персонажів у романі.....	60
3.2. Засоби створення портретних характеристик.....	70
3.3. Комічне як засіб характеристики персонажів.....	82
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ВСТУП

Чарльз Діккенс сьогодні є визнаним класиком світової літератури, який досяг феноменального успіху у читачів ще за часів свого життя. В англійській літературі постать письменника посідає одне з провідних місць. Твори Діккенса відрізняються унікальним авторським стилем, глибоким аналізом соціальних проблем, яскравими характерами персонажів та іронічним висміюванням вад сучасного йому суспільства. Письменник був доволі близьким до національного коріння, а його твори вважаються органічним вираженням духовного складу та ментальності британців. Він яскраво відобразив особливості життєвого устрою своїх співвітчизників та особливості національного характеру.

Шалений успіх творів Діккенса досі не розкритий остаточно, хоча його творчий спадок досліджувала велика кількість літературознавців. Створюючи романи в епоху зародження масової культури, Ч. Діккенс враховував інтереси потенційної читацької аудиторії. Письменник був обізнаний у соціальних проблемах свого часу, особливо в сфері суспільної нерівності, бідності та жорстокості. У творах Діккенса бюрократія, соціальна несправедливість і недоліки суспільного устрою часто підлягають іронії та осуду.

Творчість Чарльза Діккенса вважається цілою епохою вікторіанської літератури, що з часом увійшла до шедеврів літератури світової. У романах письменника відобразився його творчий шлях: від доброзичливого карикатуриста та гумориста на початку до трагіка, що намагався змінити життя на краще. У його романах гармонічно поєднуються прагнення правди, романтичні настрої та мрії, реальне відображення політичних, соціальних та економічних проблем англійського суспільства 1830–1870-х років.

Чарльз Діккенс майстерно поєднував суспільні мотиви із особливостями життя звичайних людей, які намагаються досягти особистого щастя. Письменник не піддавав сумніву ті релігійні основи, на яких він був вихований, але в його релігійності не було фанатизму. Художній метод

Діккенса дозволяє досліджувати людську натуру, щоб визначити, яким має бути співвідношення розуму та чутливості в кожному персонажі.

Персонажів літературних творів Чарльза Діккенса відрізняє яскрава образність. Він тонко розкриває психологію героїв, надаючи їм неповторний характер та властивості. Завдяки цьому значна частина персонажів письменника набула рис архетипності. Діккенс використовує гострий соціальний гумор та сатиру для висміювання недоліків суспільства. Його твори часто містять комічні сцени, але при цьому вони завжди несуть глибокий соціальний зміст.

Багато творів Діккенса присвячені ідеям перетворення літературних героїв, зміни їх сутності під впливом життєвих обставин. Письменник демонструє віру у можливість поліпшення людського характеру та соціальних умов через внутрішню та зовнішню трансформацію своїх персонажів.

У романах Чарльза Діккенса знайшлося місце для таємниць, інтриг та несподіваних поворотів сюжету, що приваблює читацький інтерес. Письменник використовує прямі звернення до читача, коментарі та відступи, надаючи його творам особливої інтерактивності. «Домбі і син» – один із найвідоміших творів Діккенса. Своїми вчинками та роздумами герої роману демонструють ту систему цінностей, яку сповідувало суспільство сучасної письменнику Англії.

Образність є важливою категорією для художнього твору, що досягається завдяки різноманітним літературним та мовним засобам, які автор використовує для передачі своїх ідей та вражень. В романі «Домбі і син» важливу художню функцію виконують портрети персонажів, допомагаючи глибше розкрити їх характери, сприяючи розвитку сюжету. Портрети Домбі, його дружини та сина не є лише зовнішнім описом літературних героїв. З їх допомогою автор проникає у внутрішній світ своїх персонажів, ілюструє моральні цінності та суспільні відносини сучасної йому епохи. Художні портрети відображають соціальне становище, характер, амбіції героїв,

допомагаючи краще розуміти середовище, в якому розгортаються події роману.

Актуальність дипломної роботи. Роман «Домбі і син» Чарльза Діккенса, що став популярним ще за життя автора, залишається актуальним сьогодні завдяки аспектам соціальних, етичних та моральних проблем, які в ньому порушуються. Теми соціальної нерівності, бідності, влади, мають сенс у сьогоденні. В романі розглядаються проблеми, пов'язані із сімейними відносинами, вихованням дітей, відповідальність батьків за їх долю, які залишаються актуальними у будь-які часи. Твір порушує питання про соціальні обмеження для жінок, що зберігаються при обговоренні гендерної рівності та прав жінок у сучасному суспільстві. Особливо важливим є те, що автор вибудовує шлях розв'язання цих питань шляхом портретування персонажів, зображуючи їх характери, стосунки, настрої, систему цінностей, особисті якості тощо.

Творчість Чарльза Діккенса досліджувалась літературознавцями, критиками та лінгвістами різних часів. Найбільшого розквіту вивчення творчості та особистості письменника досягло в ХХ столітті, коли до подібних досліджень вдавались фахівці різних країн. Саме цей період дав академічні основи для вивчення творів автора, в тому числі і роману «Домбі і син». Серед дослідників, що займались вивченням творчості Ч. Діккенса, можна визначити таких, як Антонова Н., Бобошко В., Волосова Т., Іванишин В., Мартинюк О., Образцова Є., Тверітінова Т. Проблемні питання типології та специфіки портрету в літературознавстві розглядали Єрьоменко С., Калинюк О., Колшанський Г., Кочерга С., Насалевич Т., Невська П., Михайлова Є., Мальцева О., Писаренко К., Томусяк Л., Юркіна Л. та інші.

Об'єкт дослідження дипломної роботи: роман Чарльза Діккенса «Домбі і син». **Предмет дослідження:** художня функція портретів літературних персонажів в романі «Домбі і син». **Мета** дипломної роботи полягає у тому, щоб проаналізувати портрети персонажів твору та виявити особливості художньої функції, яку вони виконують.

Для досягнення поставленої мети в ході дипломної роботи треба вирішити наступні **завдання**:

- 1) виявити специфіку творчого методу Ч. Діккенса;
- 2) проаналізувати зв'язок творчості Чарльза Діккенса та англійської літературної традиції;
- 3) надати визначення літературного портрету, образу персонажу та їх особливості;
- 4) проаналізувати функції портрету в літературному творі;
- 5) визначити структуру портрету та проблеми типології;
- 6) охарактеризувати систему персонажів у романі;
- 7) виділити засоби створення портретних характеристик;
- 8) проаналізувати комічне, як засіб характеристики персонажів;
- 9) підвести підсумки виконаної роботи.

Основні **методи** дослідження: описовий, структурно-семантичний та семантико-стилістичний, а також прийом вибірки матеріалу з тексту роману Чарльза Діккенса «Домбі і син» метод компонентного аналізу, порівняння та узагальнення.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі комплексного та системного аналізу особливостей портретів літературних персонажів в романі Ч. Діккенса «Домбі і син», визначенні художніх функцій, які ці портрети виконують в контексті аналізованого роману, встановленні, чи є такі функції універсальними, або притаманними лише конкретному літературному твору.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає у тому, що дослідження художньої функції портрету в романі Ч. Діккенса «Домбі і син» стане одним з нових етапів дослідження твору класичної англійської літератури.

Практична значимість дипломної роботи полягає у тому, що її результати можна використовувати у не лише у літературних дослідженнях, а й при написанні рефератів, інших курсових чи дипломних робіт. Запропонований матеріал може бути застосований у вивченні творчості

Чарльза Діккенса у вищих навчальних закладах, у якості підготовчого матеріалу до уроків зі світової літератури, тематичних семінарів, конференцій, виставок, тощо.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ДІККЕНС І АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ТРАДИЦІЯ

1.1. Специфіка творчого методу Ч. Діккенса

Творчий шлях Чарльза Діккенса був непередбачуваним: він розпочав його з репортерської роботи, ставши через роки визнаним англомовним письменником, що досяг великого рівня популярності за життя. Не зважаючи на те, що прожив письменник всього п'ятдесят вісім років, він залишив багату творчу спадщину по мірках літератури XIX століття: близько двадцяти творів великого об'єму та збірки оповідань.

Для багатьох поколінь читачів Ч. Діккенс був і залишається письменником-гуманістом. Джерелами гуманізму служили письменнику багатий життєвий досвід, збагачений особливостями його вразливої натури. У більшості його творів відображуються страждання принижених і ображених людей, психології нещасних людських душ поруч з моральною чистотою самого письменника, яка народилася з незламної енергії волі, яка характеризувала Діккенса з юнацьких років до кінця його життя.

Предметом творчості Чарльза Діккенса, основою його сюжетних ліній, символіки та проблематики стали протиріччя та трагічні випадковості, якими було сповнено життя письменника. Складне життя зробило самого Діккенса дуже своєрідною, дещо дивакуватою людиною, а також вплинуло на його творчість, його романи завжди викликали цілий спектр почуттів та емоцій у читачів. Таким чином, специфічний стиль написання творів Чарльзом Діккенсом сформувався на основі його власного досвіду, отже важливий вплив на його творчість зробили його власні життєві етапи від дитинства до зрілості.

Повне ім'я майбутнього письменника – Чарльз Джон Хаффем Діккенс. Він народився 7 лютого 1812 року в передмісті Портсмута Лендпорті і був другою дитиною в багатодітній родині. Батько хлопця Джон Діккенс був

чиновником. Переведений до Лондона, він не зміг впоратися з матеріальними проблемами, тому у 1824 потрапив до боргової в'язниці. Дванадцятирічний Чарльз був вимушений піти працювати на фабрику з виробництва вакси. Цей факт сприймається хлопцем як ганьба, він вимушений був приховувати місце своєї роботи від знайомих, діставатися фабрики потайки, щоб його не побачили. Бідність, злидні, тяжкі для самолюбства відвідування батька у в'язниці, праця неповнолітніх були знайомі юному Діккенсу. Важливим надалі стало те, що зазначені подробиці життя увійшли до творів Діккенса в майбутньому. Лондон також з роками став одним із найпопулярніших місць, в яких розвивалися події його творів.

Вразливим для юнака виявилось постійне порівняння свого скрутного положення зі становищем старшої сестри Фанні. Вона була єдиною дитиною із всіх, що відразу після приїзду до Лондона змогла вступити до престижного навчального закладу. Дівчина навчалась у Королівській музичній академії, де робила успіхи та вела спосіб життя цілком відмінний від того, який змушені були вести інші члени її сім'ї [29, с. 367].

Через важку підліткову працю, Чарльз не здобув класичної англійської освіти. В попередні роки відносного матеріального благополуччя він відвідував школу. Пізніше він був змушений займатись самоосвітою, щоб не відставати у розвитку від однолітків. Навіть коли батьківські справи виправилися завдяки отриманій спадщині, мати наполягла, щоб Чарльз продовжував працювати на виробництві. Біографи вважають, що цей факт вплинув на те, що все подальше життя стосунки з жінками у Діккенса не склалися [25]. З роками в нього сформувалось особливе ставлення до жінок, в тому числі з різних соціальних прошарків, що відображувалось у його творах.

Не зважаючи на перешкоди, юнак зміг залишити роботу на фабриці та зайнятися власним життям. Діккенсу вдалося отримати освіту і влаштуватися в адвокатську контору під назвою «Елліс і Блекмор» на посаду молодшого клерка із оплатою тринадцять шилінгів на тиждень. В цей період життя він

отримав змогу відчувати особливості життя дрібних службовців на власному досвіді. На місці служби майбутній письменник освоїв стенографію, внаслідок чого зміг почати працювати вільним репортером. Ч. Діккенс навчився швидко схоплювати головне, формувати власну думку, миттєво реагувати на побачене, що стало в нагоді і для роботи стенографіста, і для репортерської діяльності. Початку роботи Діккенса у газетній справі посприяв його далекий родич на ім'я Томас Чарлтон.

Діккенс починає займатися стенографуванням судових процесів, що пізніше послугувало матеріалом для створення «Піквікського клубу», повністю побудованого на судовій тяжбі. Літературним дебютом письменника стали побутові нотатки про дрібну буржуазію під назвою «Нариси Боза», створені завдяки спостереженню та фіксації автором різних сторін життя небагатих і незнатних англійців. Нотатки були надруковані у 1836 році. Читачі познайомилися спочатку з репортерськими роботами Діккенса, що розміщувались на газетних сторінках. Ставши на шлях письменника, Чарльз Діккенс вже був відомий, як репортер, що сприяло популяризації його прозових творів. Кар'єра журналіста допомогла Діккенсу у формуванні свого специфічного стилю написання творів. Від нарисів, записок, замальовок з натури та літературних ескізів він зміг підійти до створення власного художнього світу.

В репортерській роботі Діккенс бачив різні сторони життя Лондону, а жанр нарису дозволив йому передати свої враження від баченого в контрастних за характером епізодах. Нариси письменника, що змальовують побут та звичаї британської столиці виявились різноманітними. Всі вони не мали спільної сюжетної основи, елементів, що їх зв'язували, окрім самого Лондона, його вигляду, особливостей існування в ньому людей. Комічність, що характерна для робіт Діккенса, відобразилась у назві твору. Боз – дитяче жартівливе прізвище Чарльза, яке з роками перейшло до його сина. Нариси привернули до себе увагу видавця, і роботи Діккенса змогли побачити світ окремим виданням.

В «Нарисах Боза» Ч. Діккенс виявив себе дійсним знавцем життя великого міста у всіх його протиріччях складностях та контрастах, не зважаючи на юний вік автора. Він пише про світлі та темні сторони життя звичайних людей. Загальна атмосфера нарисів виявляє яскраві та послідовно виражені демократичні симпатії письменника. У них знайшли місце події, що траплялися в житті мешканців бідних кварталів Лондона, характеристики типових персонажів, опис життєвих пригод. Все це виявляє у Діккенса інтерес до проблем соціального характеру, що стане невід'ємною складовою його майбутньої творчості. Нариси відрізняються від інших подібних творів англійської літератури, наявністю комічного, а також глибоким співчуттям письменника до знедолених, ображених життям людей. Він не проходить повз їх страждань, виставляє у комічному світі те, що дійсно є смішним, виділяючи ті риси сучасного йому суспільства, що варті осуду.

Персонажі творів Діккенса, вже починаючи з його «Нарисів», є доволі різноманітними. Серед них присутні дрібні службовці, власники невеличких крамниць, дами, що утримують різні сумнівні пансіони, модистки, судді, представники дрібної буржуазії, відвідувачі закладів пиття та розваг. Їх смаки, характери, судження, долі, розкриваються у ході розвитку сюжетів на тлі життя Лондона. В подальшому критики будуть виділяти Діккенса як письменника-урбаніста, який відображав англійську столицю у власному баченні.

Характерним для творчості письменника, вже починаючи з перших робіт, було те, що він писав про найбідніші квартали, простих людей та їх справи. Він тонко підмічав одну із властивостей життя у великому місті – самотність людини у багатоликому натовпі. У деяких творах письменник відтворює образи обмежених та самовпевнених буржуа, що прагнуть відокремитися від того, що їх оточує, здаватися вище за інших, наприклад, «Містер Мінс та його кузен», «Хрестини в Блумбері». Своє ставлення до життя пересічного лондонця Діккенс виражає у творі «Думки про людей», вказуючи на те, що людиною, за виключенням неї самої, може більше ніхто не

цікавитись. У такій великій столиці живе значна кількість людей, яких не цікавить життя інших. Коли людина помирає, іноді важко сказати, що її забули, адже і за життя про неї ніхто не згадував.

Вже при написанні нарисів з'явилась одна із найважливіших ознак унікального стилю Діккенса. Він у майстерно короткій, але виразній манері, почав зображувати психологічний портрети своїх героїв, їх характеристики, риси, що виділяли їх з натовпу. Буржуа та аристократи не схожі на звичайних людей, часто письменник надавав їх зображенням сатиричного відтінку. В полі зору письменника-початківця знаходилися різноманітні сторони англійського життя: парламент, суд, театр і життя акторів, долі звичайних людей у сучасному йому суспільстві. Нариси стали своєрідною передмовою до подальших творів письменника.

З моменту переїзду до Лондона Діккенс змінював помешкання у декількох районах міста, одна з його квартир знаходилась у безпосередній близькості від міського робітного будинку. Юнак відвідував його, вже будучи репортером. З побаченого він створював чергові літературні замальовки міського життя [31, с. 129]. Пізніше дослідники творчості письменника дійшли думки, що саме цей будинок послужив прототипом будинку, описаного у романі «Пригоди Олівера Твіста», як місце народження головного героя.

Дослідники творчості Діккенса вважають, що відвідування ним робітного будинку в Лондоні, сприяло перетворенню образу цього закладу на сюжет та місце подій роману «Пригоди Олівера Твіста», але велику роль відіграли і юнацькі спогади письменника. Гірка постать невдахи виявилася в образі його героя, який своїми рисами нагадує юність самого автора. Робочий будинок у Лондоні Діккенс відвідував, будучи хоч і молодим, але вже сформованим чоловіком за службовими обов'язками. Враження, що переплелися із спогадами, створили підґрунтя для майбутнього роману.

Ім'я Діккенса прославив роман «Посмертні записки Піквікського клубу». Історія його створення почалася із створення супровідного тексту до смішних картинок. Роботу над твором Діккенс починав як майстер нарисів,

своєю метою він бачив продемонструвати читачеві цікавих персонажів та події, що з ними траплялись. Піквік став одним із перших диваків, що склали потім цілий ряд персонажів Діккенса. Персонаж дивовижно виглядав на вулицях Лондона. Ситуації, в які він потрапляє, не завжди смішні, часто на власному досвіді йому доводиться пізнати темні сторони дійсності. Автор зачіпає у творі гострі політичні події, такі як вибори в парламенті, особливості судових процесів. У романі також відбивається риса творчості Діккенса, що супроводжує всі його твори – опис подій, свідком чи учасником яких був сам автор.

В подальшому Чарльз Діккенс ввів у свої твори практично все, чому був свідком або безпосереднім учасником. Біографи знайшли в жіночих образах його романів відображення дівчат і жінок, з ким письменник був пов'язаний долею, відчував кохання, часто нерозділене. Наприклад, Дора в автопсихологічному романі «Девід Копперфілд» – це перше кохання Діккенса Мері Біднелл, дочка директора банку. Вона ж стала прототипом Флори в романі «Крихітка Дорріт». В цьому творі жінка постаріла і зазнала багато лиха у житті, коли написала колишньому кавалеру листа в надії відродити минулі почуття. Діккенс відреагував на це послання з письменницькою жорстокістю – вивів юнацьку любов у книзі у непривабливому вигляді.

У шлюбі Чарльза Діккенса та Кетрін Томсон Хогарт народилося десять дітей, але це не зробило їх життя щасливим. Взаємне непорозуміння відобразилось у художньому портретуванні Діккенсом добропорядних британських сімей з тими їх вадами, про які не здогадувались оточуючі. У 1858 році Діккенс розлучився з дружиною, а у зрілі роки полюбив 18-річну актрису Еллен Тернан. З цією молодою дівчиною вони не одружилися, але письменник винайняв для неї квартиру, забезпечував її фінансово та включив до свого заповіту. Таким чином, всі жінки, що мали важливість для Діккенса в особистому житті, були представлені ним зі сторінок його творів.

У романах Чарльза Діккенса були відображені судження самого письменника, він розглядав їх як своєрідну соціальну програму, заклик до

багатих та бідних, що може змусити їх переглянути погляди на життя. Вперше чітко моральні принципи письменник виклав у «Різдвяних розповідях», які принципово відрізнялися від великої кількості творів такої тематики, що виходили в Англії у період святку. В цей же період був створений роман «Домбі і син», що вважається критиками однією з найкращих робіт Діккенса. Роман було завершено у квітні 1848 року. У цьому творі надана широка картина життя Англії, але якщо у попередніх книгах письменник створював серії епізодів, що чергуються між собою або містяться у паралельних сюжетних лініях, то у романі «Домбі і син» всі складові, навіть найдрібніші деталі, зводяться до постаті головного героя твору.

У 1850-х роках Діккенс продовжує реалізовувати свої творчі задуми. Романи цього періоду також відрізняються реалізмом, справляючи глибоке враження на читачів. Сміх в романах набуває пристрасні, подекуди гнівні інтонації, а сатира починає переважувати над гумором. Своєрідне поєднання сміху і гніву відображає дійсність, що оточує письменника.

При такій реалістичній складовій кращих романів Діккенса, особливо виділяється ще одна специфічна риса творчої манери письменника: його потяг до щасливих фіналів, в яких часто з'являється благородна, розсудлива, заможна людина, яка починає опікуватися тими, хто є слабким та потребує захисту. Можливо, з такими прикладами Діккенсу доводилося зустрічатися в житті. Віра в перевагу добра для художньої прози Діккенса важливіша за життєвий досвід і достовірність.

Більшість романів мають щасливий кінець, за що автора дорікали ще за життя, а особливо після смерті. Сучасні літературознавці вважають що відповідний фінал – це одна з рис філософії письменника Він стверджував, що література має велике виховне значення, впливає на свідомість, а щасливий фінал стверджує оптимізм, радість життя, гармонію, дає надію на те, що людина ніколи не буде самотньою, безпорадною.

Специфіка творчого методу Діккенса виявилась у виявленні ним рис гуманізму у творах. У романах утверджуються добро і справедливість,

засуджується байдужість суспільства щодо знедолених верств населення. Часто гуманістичне спрямування таланту письменника розкривається завдяки темі дитинства у його творчості. У висвітленні долі дитини-сироти у творах виділяються провідні ознаки творчого методу митця. Жіночі та дитячі образи з книг Діккенса вважаються у світовій літературі такими, що належать до самих ніжних і душевних. Вибираючи саме дитину, як позитивного героя для творів, Діккенс намагався розбудити у своїх дорослих читачах колишнє дитинство, їхню дитячу безпосередність у сприйнятті та оцінці оточуючої дійсності. На думку письменника, у світі, де панують практицизм та індустріалізація, треба заохочуючи дитячу фантазію, розвивати увагу читача. До рис виявлення гуманізму можна віднести:

- докладну увагу до моральної проблематики;
- повчальний зміст творів;
- вміння засобами сатири та іронії показати складні випробування долі літературних героїв;
- прояви гуманізму по відношенню до простої людини [27, с. 172].

Християнські погляди письменника також відображаються у його творах Він вірив у переможну силу добра. Добро і зло можуть виступати як два композиційні центри у творі. Добро отримує піднесено моральні, позитивні риси, зло висвітлюється хижим, руйнівним, не маючим логічного пояснення. Надією, що перебуває в уяві письменника, є надія обов'язкової перемоги добра над злом.

Ці риси відбилися у використанні Діккенсом лейтмотивів у ранній період творчості та символів у творах зрілого та пізнього періодів. Лейтмотиви та символи стають важливими елементами структури романів письменника: об'єднують різних персонажів, пов'язують соціальну проблематику творів з християнськими моральними ідеями добра і співчуття, дозволяють розкрити психологію героїв. Еволюція від лейтмотивів до символів відображає важливі зміни у світогляді письменника, ускладнення уявлень про реальність. Особливо помітна структуроутворююча функція символу, який підпорядковує

собі різні елементи творів, служить джерелом розвитку значень, моделюючи текст у такий спосіб.

В основі сюжету романів Діккенса часто лежить мотив таємниці. Таємниця пов'язує разом найрізноманітніших героїв: дивного пана Монкса та бідного сироту Олівера, забитого недоумкуватого Смайка та багатія містера Ральфа Нікльбі. У такий спосіб будуються взаємозв'язки між людьми з різних станів, взаємозалежність життя одних людей від думок та вчинків інших.

Принципово важливим моментом у творчості Діккенса 50-х років є зміна характеру зла. У центрі будь-якого роману Діккенса завжди лежить поєдинок добра і зла, що становить ідейну основу творів письменника. У ранніх романах зло носить винятковий та неприродний характер. У «Домбі та сині» зло вперше отримує соціальне втілення, в тому числі і у характеристиках героїв твору.

Тенденція до узагальнення та систематизації різних явищ дійсності, яку можна виділити як основну ознаку романів середнього та пізнього періодів, веде до змін у системах образів та композиціях творів. Лінійна композиція змінюється на концентричну, поєднує складне переплетення сюжетних ліній [25]. Герої, при всьому своєму різноманітті починають об'єднуватись спільною ідеєю, основною лінією чи образом. З часом характери героїв Діккенса ускладнюються. На зміну характерності приходить глибокий психологізм. Герої романів 1850-х років перетворюються на складні особистості, психологію яких письменник намагається розкрити. Добрі герої втрачають свою здатність змінювати світ, у такий спосіб перестають бути ідеальними.

У більш пізніх творах 1860-х років написання побудови характерів і сюжету, які були присутні в романах 50-х, зберігаються. У романах пізнього періоду письменник відмовляється від створення узагальнюючих глобальних картин реальності і знову повертається до особистих проблем, на перший план виходить інтерес до характеру та психології людини. На думку дослідників, соціальні проблеми висвітлюються, але автор перестає надавати підказки читачам щодо їх розв'язання.

Письменник англійського реалізму Чарльз Діккенс репрезентував свій талант як художник слова та створив авторський стиль зображення дійсності. Творчий метод Чарльза Діккенса виявився надзвичайно впливовим і визначальним для розвитку англійської літератури. Спираючись на вищевикладене, специфіку творчого методу Ч. Діккенса можна побачити в наступному:

- яскравість персонажів, що у Діккенса є неповторними. Вони можуть бути карикатурними, але водночас реалістичними, зі своїми унікальними рисами та властивостями;
- високий рівень деталізації, який дозволяє читачеві відчувати реальність образів;
- використання гумору і сатири для висміювання соціальних і політичних проблем свого часу, уміле поєднання автором комічного з глибокими соціальними коментарями;
- тема соціальної нерівності, бідності та жорстокості, яка відіграла значну роль у творчості Діккенса. Саме в цьому контексті виявляється гуманістична особливість творів письменника;
- використання власного досвіду автором. Багато персонажів та сцен в творчості Діккенса базуються на його власному дитячому досвіді та спостереженнях навколо. Він використовував свої власні емоції та досвід для створення барвистих та реалістичних образів;
- застосування лейтмотивів у ранніх та символів у більш пізніх творах, що стало особливою стилістичною характеристикою творів Діккенса;
- частий щасливий фінал творів, у якому добро отримує підтримкою і перемагає зло.

1.2. Чарльз Діккенс і англійська літературна традиція

Творчість Ч. Діккенса – особливе явище в історії англійського реалізму. Літературна спадщина, що залишилась по ньому, є унікальною, а його робота

має незмінне значення в історії світової літератури. Вплив Чарльза Діккенса є суттєвим як для англійської, так і для світової літератури, адже ще за життя він став відомим письменником-гуманістом, у творах якого відображалось реальне життя вікторіанської Англії. Різні художні техніки, які письменник, використовував у своїй творчості, допомогли йому у значній мірі відобразити життя вікторіанської Англії.

Вікторіанською епохою вважається період з 1820 по 1914 роки. Це був період масового промислового та політичного зростання в Англії. У багатьох відношеннях ця країна стала культурним центром, який пишався друкованими засобами масової інформації, виставами, видовищами тощо. Вікторіанська література відома як література суспільства, яке пише та читає романи. Дослідники вважають, що майже неможливо судити про точну кількість романів, які були опубліковані в цей період. Індустрія романів була важливою, а написання романів було способом заробляння грошей для багатьох письменників середнього класу. Читання романів сприймалося як домашні розваги. Крім того, багато романів були написані як засіб рефлексії: соціальні, політичні проблеми у таких творах використовувалися як спосіб впливу на читаюче населення. Можливо, тому діапазон романістів вікторіанської епохи був дійсно вражаючим.

Незліченна кількість романістів середнього класу писала романи, щоб просто звести кінці з кінцями. Незважаючи на це різноманіття, лише кілька вікторіанських романістів отримали канонічний статус сьогодні, тоді як численні інші були скинуті у забуття. Багато романістів були авторами популярних бестселерів свого часу, але ними нехтували через гнучкий і мінливий характер літературного канону. Особливо від такого відношення постраждали жінки-романісти того періоду. Незважаючи на те, що вони були доволі популярними у ті часи, частина з них була виключена з видавничого ринку і з часом втратила свою читацьку аудиторію.

Романи вікторіанського періоду вважалися засобами відображення соціальних проблем, дисципліни та контролю за соціальним прошарком, який

захоплювався читанням. Цим можна пояснити, чому, крім зростаючої кількості романістів, деякі політики також ризикнули писати романи, тому що вважали написання таких творів швидким способом охоплення громадськості та вплив на її думку.

Формування реалістичного напрямку в англійській літературі припадає на початок четвертого десятиліття XIX століття. Це період, коли ряд визначних письменників, зокрема Чарльз Діккенс, Вільям Теккерей, сестри Бронте та Елізабет Гаскелл, активно розвивали реалізм у своїх творах. Обставини суспільно-політичного розвитку Великобританії вплинули на формування реалізму. Розкриття соціальних проблем, бідності та нерівності стали актуальними темами для письменників цього періоду. Важливою особливістю англійського реалізму є його міцний зв'язок із літературою Просвітництва. Письменники цього напрямку використовували дидактизм та моральні категорії для критики сучасного їм суспільства. Це дозволило критикувати сучасне життя, використовуючи різні літературні прийоми. Англійський реалізм відрізняється своєрідністю у зв'язку з літературними традиціями, специфічними аспектами соціально-політичного контексту і використанням елементів символіки та метафори, що взяті з просвітницької літературної спадщини.

Творчість Ч. Діккенса формально вважається початком епохи реалізму в Англії, хоча розвиток цього періоду в літературі став своєрідним відгуком і реакцією суспільства на реальні події доби «вікторіанства» [25]. Діккенс вважається одним із піонерів реалізму в англійській літературі. Такі твори письменника, як «Давид Копперфілд», «Олівер Твіст», «Домбі і син», стали характерними для реалізму, оскільки відображали дійсні соціальні проблеми: бідність, нерівності в суспільстві. Реалізм Чарльза Діккенса є своєрідною реакцією на вікторіанське суспільство. Під час правління королеви Вікторії був акцент на «добропорядний поступальний розвиток суспільства» [4], але Діккенс в своїх творах викривав темні сторони цього благополуччя. Він піддавав критиці соціальні недоліки та етичні проблеми того часу. У своїх

творах Діккенс викривав темні сторони вікторіанського суспільства. Він зображував бідноту, труднощі робітників, дитячу працю та інші соціальні проблеми, що існували під покривом зовнішнього благополуччя.

Осмислюючи специфіку англійського реалізму XIX століття, важливо зазначити, що визначало його критичний початок. Англія стала першою класичною буржуазною країною, тому закономірно, що у 30-40-ві роки цього періоду в жодній іншій європейській країні, різниця між багатими та бідними не відчувалася так гостро, як у Англії. У промисловості дрібне виробництво витіснялося великим, індустріалізація набирала обертів. У творах Діккенса, як і інших письменників-реалістів, надаються реалістично вірні, документально точні картини становища робітників у Англії, що переживала промислову революцію, але ці картини поєднуються з романтично-утопічним сприйняттям дійсності. Це особливо гостро відчувається у творах Чарльза Діккенса.

Кожен із великих реалістів першої половини XIX століття відтворював у літературі свій особистий художній світ. Чарльз Діккенс мав вплив на англійську літературну традицію з декількох сторін. Ставши у своїй творчості на шлях реального відображення дійсності, письменник зміг доносити до читача подробиці життєвих реалій, що його оточували із ранніх років. Діккенс зображував жахливу реальність робітничих будинків у співставленні із затишною, дивовижною патріархальністю «старої, доброї Англії» [1]. Початок нового періоду у розвитку реалізму розпочали романи «Холодний дім» (1853) і «Крихітка Дорріт» (1856-1857). У них письменник вимальовує дивовижні образи Канцлерського суду, Міністерства Волокити – ті, яких не існувало в реальності, але події, пов'язані з ними у творах, мали місце у справжньому житті.

Знаходячись біля джерел англійської реалістичної традиції, Діккенс отримав можливість відтворити сучасну йому Англію у своїй творчості. У його романах, що прийшли на зміну репортерським статтям та нарисам, присутні влучні гумористичні замальовки, що згодом перейдуть у неприховану сатиру, відверте глузування з системи парламентських виборів в

Англиї, гротескне зображення відсталості англійського суду [4]. Проте, не завжди у творах письменника реалізм виглядає жорстоким: описуючи сільське життя, Діккенс створював пасторальні, ідилічні картинки. Саме ці сцени виявляються особливо важливими, адже вони демонструють присутність добра у світі зла.

Ранні романи Діккенса, наприклад, «Ніколас Нікльбі», дуже докладно знайомлять читача з особливостями тієї діяльності, яку він вважав своїм найвищим обов'язком – реформаторством. У ранніх творах письменника переплелися сатиричність прози реалізму і гострота публіцистики журналіста. Він вдається до гротеску, патетики, дидактизму. На його думку, совість багатіїв, тих, хто тримає в руках владу і від кого залежить добробут народу, прокинеться, якщо буде пом'якшено їхнє серце, і тоді буде досягнуто таке бажання Діккенса, як досягнення порозуміння між класами.

Ч. Діккенс був обізнаний у політичному житті Англії. У 1838 році була опублікована знаменита хартія, яка визначила початок чартистського руху. Цей рух уявляв собою революційною боротьбою пролетаріату за поліпшення соціальних умов. Велика кількість англійських письменників, не зважаючи на суспільні настрої, не підтримували лідерів чартистського руху. Їх лякала можливість насильницьких виступів неосвічених мас, бунтівників вважали морально сумнівними особами. Свою відмову у підтримці вони обґрунтовували тим, що не вірили у імовірність зміни життя революційним шляхом.

Діккенс висловив свою позицію стосовно чартистського руху у романі «Барнебі Радж». У цьому творі робітники сміливо виступають у бунті під керівництвом лорда Гордона, що був карикатурою Байрона. Англійські письменники пропонували інший підхід. Будучи прихильниками соціального миру, вони шукали шляхи до взаєморозуміння між «нацією багатих» і «нацією бідних» [4].

Письменник співчував простому народу і визнавав справедливість вимог, викладених у хартії чартистів. Він був свідком соціальної нерівності та

нерозуміння проблем робітників. Хоча письменник не підтримував ідеї революції та сприймав народну боротьбу як потенційно небезпечну, він в той же час був проти кровопролиття і боявся виступів чартистів. Це становило для нього певне протиріччя в оцінці народного руху.

В його творах справжні герої завжди далекі від бунту. Це може вказувати на його певну обережність в оцінці народних виступів та бажання уникнути агресивних форм протесту. Проте, Діккенс активно долучився до реформаторської діяльності, сприяючи поліпшенню системи освіти, житлових умов та прав жінок. Це свідчить про його бажання вносити позитивні зміни в суспільство. Погляди Діккенса можуть здатися протиріччям, але його практичні дії в реформах свідчать про його бажання сприяти покращенню умов життя та соціальної справедливості.

У середині XIX століття письменники, які приймали активну суспільну позицію, об'єднувалися навколо журналу Чарльза Діккенса «Домашнє читання». Представники цієї школи, до якої належить, зокрема, Елізабет Гаскелл, втілили своєрідну світоглядну концепцію, відому як «різдвяна філософія», назва якої утворилась від роману Ч. Діккенса «Різдвяні історії». Ця філософія полягала в тому, що, незважаючи на жорстокі умови життя робітників, письменники вірили в потенційне переродження навіть найгірших людей під впливом християнських цінностей. Ідея полягала в тому, що навіть найбільш жорстокі злочинці можуть змінитися та вдосконалитися через прийняття християнської моралі.

Письменники цієї групи покладали надії на соціальні реформи, спрямовані на поліпшення стану суспільства. Вони вірили, що через християнську мораль та соціальні зміни можливо вирішити проблеми та покращити умови життя. Потім однотайні думки письменників сформувалися у їх рух, очолений Чарльзом Діккенсом. Це все стало основою для виникнення в англійській літературі нового жанру – «робітничого роману» [1]. Твори, які увійшли в цей жанр, розглядали соціальні проблеми та виклики, з якими стикалися звичайні робітники численних фабрик та підприємств

капіталістичної Англії. Цей жанр відіграв позитивну роль в регулюванні соціальних питань. Промисловці, під впливом таких творів, були більш схильні до введення реформ, що поліпшувало стан суспільства без кровопролиття.

«Різдвяна філософія» стала своєрідним визначенням добра і зла, центральне значення в ній отримало поняття затишку. Для Діккенса Різдво виступає як особливе свято, що прославляє сімейний затишок і тепло, символізує гармонію, любов і розуміння в сімейному колі. «Затишок» виявився ключовою категорією в його «різдвяній» філософії. Це не лише символ міщанської обмеженості, але й вищих цінностей, таких як людське тепло, радість, відносини і взаєморозуміння [4].

Для Діккенса затишок, що походить від домашнього вогнища, є священним. Цінності, надані ним, гарантують людині, що вона ніколи не буде самотньою у світі. У філософії Діккенса гроші мають певне місце, але не як єдина умова щастя. Герої Діккенса, незважаючи на їх бідність, збагачуються щедрістю душі, самопожертвою та безкорисливістю. Письменник вірив, що щастя полягає в радості, а бідняки – герої його творів, хоч і зустрічають труднощі, вміють цінувати життя та знаходити радість у простих речах.

Реалістичні романи Діккенса мали важливе значення для його сучасників у тих обставинах, які склалися в Англії після пригнічення робочого руху. У 50-60-ті роки XIX століття Британія займала домінуюче положення на міжнародному ринку, володіла великими колоніями та переживала період економічного піднесення. Прибутки правлячого класу, власників фабрик та інших підприємств збільшувались, а робітники не отримали більшості з тих пільг, за якими йшли революційним рухом. Таке положення відбувалося за межами Великобританії, в її колоніях, в Ірландії, де також були пригнічені повстанські рухи.

Після подій 1848 року в країні відбувся спад робочого руху, але протистояння між класами не припинилося. У 1852-1853 роках відбулися масові страйки у промислових центрах країни. Діккенс відвідував Ліверпуль,

Манчестер, Шеффілд, Лідс, Бірмінгем, Нью-Касл та інші міста, де вирували події, відбувалися робочі мітинги, виступи лідерів руху. Враження від побаченого та почутого закладені письменником в основу романів «Тяжкі часи», «Холодний дім», «Крихітка Доррит». Його суспільна та літературна діяльність у ці часи була доволі різноманітною. Видаючи журнал «Домашнє читання», Діккенс часто пропонує на його сторінках ту саму «різдвяну філософію», намагаючись сприяти різним класам найкраще розуміти один одного та вирішувати конфлікти шляхом домовленостей.

Діккенс у ці часи є широковідомим письменником-реалістом. вирізняється майстерністю тонкого психологічного аналізу та широтою охоплення типових соціальних явищ. В його творах взаємодія глибокого розуміння людської природи, соціальних реалій і гострої критики відзначається насиченістю та реалістичністю. Письменник вдало використовує психологічний аналіз, розкриваючи внутрішні конфлікти та мотивації своїх персонажів. Він вирізняється здатністю вивчати людські характери, включаючи як позитивні, так і негативні риси.

Діккенс вміло поєднує соціальну сатиру з життєрадісним гумором, що гармонійно вписалось у реалістичну літературу Англії. Він розкриває недоліки суспільства, використовуючи гострий гумор і сатиричний погляд, але при цьому зберігає любов до життя та людини. Діккенс створив вражаючу галерею живих і безсмертних літературних образів, представляючи різні соціальні класи та типи людей. Його персонажі стали архетипами, які живуть в уяві читачів десятиліттями.

Реалізм Чарльза Діккенса справді вражає своєрідністю, що відрізняє його від інших реалістів, таких як Вільям Теккерей чи Елізабет Гаскелл. Епічна широта і об'єктивність картини світу в його романах доповнюються авторським ставленням та суб'єктивністю. Ця особливість його творчості може робити його схожим на романтиків, а не істинних реалістів, в оцінці деяких його сучасників. У роботах Діккенса спостерігається велика доза суб'єктивізму, коли автор впливає на читача своїми особистими

переживаннями та поглядами. Його внутрішні почуття і коментарі стають важливою частиною повісті.

Діккенс не обмежується лише об'єктивним описом характерів і подій, але також вдається в глибокий психологічний аналіз героїв, розкриваючи їх внутрішні мотивації та емоції. Він володіє великим талантом у створенні фантастичних образів і використовує гумор для підсилення ефекту своїх оповідей. Його насичений стиль дозволяє йому впливати на читачів емоційно. Незважаючи на суб'єктивізм і фантазію, Діккенс не втрачає уваги до соціальних проблем свого часу. Він використовує свою унікальну стилістику для того, щоб висловити свої погляди на соціальні недоліки і нерівності.

У творах Діккенса глибока віра в моральне переродження людини є однією з ключових тем. Він часто зображує персонажів, які, незважаючи на свої початкові недоліки, здатні до покращення та вдосконалення. У романі «Великі сподівання» ця віра в моральне переродження виявляється особливо яскраво. Головний герой, Піп, переживає важкі випробування та вивчає важливі уроки про життя та кохання. Художні засоби, які використовує Чарльз Діккенс у своїх реалістичних творах, є надзвичайно різноманітними та майстерно підібраними для досягнення емоційного впливу на читача.

Розвиток готичної традиції у творах Діккенса мав важливе значення, адже вона мала особливе значення в літературі Великобританії. Готична проза XVIII століття відноситься до числа технік, що існували у вікторіанську епоху. Елементи готичного роману, що використовувалися у творах Чарльза Діккенса, були органічно вплетені в їх канву, оскільки виконували необхідні для письменника художні завдання. Письменнику були притаманні експерименти з художніми можливостями готичного роману, він використовував всю різноманітність жанрових особливостей, щоб надати своїм творам особливу форму і стрункість сюжету. У літературних пошуках письменника злилися традиції різних жанрів і стилів, що стало значним кроком у розвитку англійського реалізму.

Діккенс переробляв фольклорні мотиви, включаючи їх у сюжетну основу своїх творів. Міфи, народні легенди, перекази ставали джерелами, з яких виникла та почала розвиватись нова форма літературної естетики, адже готичний роман увібрав риси національного народного мистецтва. Народні та середньовічні легенди поєднувалися з фантастичними, містичними сюжетами, надаючи творам таємничий і похмурий колорит. Подібні художні експерименти привертали увагу читача, а у творчості Ч. Діккенса відчувається органічний зв'язок із фольклором.

Поєднання сентиментальних, готичних та романтичних ліній надало нового звучання англійському реалізму. Діккенс часто звертається до детективної тематики, віртуозно будує сюжети творів, створюючи складну інтригу, вводячи мотив таємниці. Різні художні техніки, які письменник, використовував у своїй творчості, допомогли йому відобразити життя вікторіанської Англії, що набувало особливого значення в епоху становлення та розвитку реалізму.

Літературна спадщина Ч. Діккенса залишається затребуваною і сьогодні, за рахунок художньої цінності та актуальності піднятих ним проблем, тому Ч. Діккенс залишається відомим письменником далеко за межами Англії. Про масштабність та вплив на англійську літературу творчості Діккенса можна судити з того, що імена деяких персонажів його творів із власних стали загальними, оскільки їх яскраві образи пронизані глибоким символізмом [4]. Наприклад, Олівер Твіст, герой однойменного роману Ч. Діккенса, став загальним ім'ям у сучасній англійській мові завдяки епізоду, в якому Олівер Твіст просить добавку до обіду. Сьогодні словосполучення «Oliver Twist» означає людину, яка незадоволена тим, що є, і завжди просить більше [1]. Іншим прикладом номінального імені може бути персонаж Ебенезер Скрудж, який став символом цинізму та надмірної скнарості. Слово «scrouge» в сучасній англійській мові означає людину, яка надзвичайно неохоче витрачає гроші [1]. Образ Чарльза Діккенса став символічним настільки, що само ім'я письменника наблизилося до загального іменника. У сучасній англійській

з'явився прикметник «Dickensian», що означає «пов'язаний або характерний для творів Чарльза Діккенса, яким часто описують соціальні проблеми та погані соціальні умови [1].

Таким чином, творчість Чарльза Діккенса визначила розвиток реалізму в англійській літературі та відобразила складні реалії і протиріччя вікторіанського суспільства.

РОЗДІЛ 2

ПОРТРЕТ В ЛІТЕРАТУРІ. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

2.1. Визначення портрету. Літературний портрет та образ персонажа

Художній образ у літературі важко уявити без наявності індивідуальних зовнішніх характеристик, інакше кажучи, без літературного портрета. На кожному етапі розвитку художньої літератури змінювалося ставлення до цього феномену. Портрет як форма літературної образотворчості розвивався від узагальненої характеристики до індивідуалізації. Портрет в художній літературі – це один із засобів художньої характеристики, за допомогою якого письменник розкриває типовий характер своїх героїв та висловлює своє ідейне ставлення до них через зображення зовнішності героїв: їх фігур, обличь, одягу, рухів, жестів та манер. [9, с. 51] В цьому контексті портрет є одним із засобів, що дозволяє автору за допомогою зображення зовнішності та образу героя передати читачеві своє бачення фізичної та моральної сутності людського буття, своє розуміння взаємодії та світосприйняття людей. Портрет в художній літературі – це змалювання персонажу художнього твору, але письменник, на відміну від художника, що працює з фарбами, малює художній портрет за допомогою різноманітних мовних засобів.

У образотворчому мистецтві зображення зовнішнього вигляду героїв є єдиним засобом створення мистецького образу. До теорії літератури поняття «портрет» прийшло саме з образотворчого мистецтва. У художній літературі портрет – не єдиний засіб опису персонажів, він використовується в композиційній єдності з іншими подібними засобами: описанням міркувань та настроїв персонажів, відтворенням сюжетної лінії, описом інтер'єру, пейзажу або місцевості, де відбуваються події, діалогами героїв тощо. Всі ці засоби, в тому числі і художній портрет, є складовими, що формують уявлення про

образ в художній літературі. Від усіх інших способів художнього зображення портрет відрізняється своєрідною зоровою наочністю [12, с.62].

Презентація образу літературного героя у тексті досягається різними художніми прийомами. До них належать опис поведінки героя, авторська характеристика або самохарактеристика.

Авторська характеристика літературного героя – це аналіз постаті літературного персонажа, який проводиться з точки зору автора твору. Такий аналіз допомагає виявити мету та функцію героя в літературному творі, а також розкрити його внутрішні конфлікти, мотивації, розвиток і взаємодію з іншими персонажами. Авторський аналіз може здійснюватись у тому випадку, коли розповідь у художньому творі йдеться від першої особи, або у вигляді відступів, наприклад, авторських коментарів.

Самохарактеристика літературного героя – це внутрішній монолог, або розповідь героя про себе, в якій він розкриває свої думки, почуття, мотивації, характер і внутрішні конфлікти. Це важлива частина тексту, яка дозволяє читачеві отримати прямий погляд на світогляд і внутрішні переживання персонажа. Герой може описати свої внутрішні суперечності, роздуми щодо своїх внутрішніх протиріч. Під час надання самохарактеристики відбувається розкриття мотивацій і цілей, які наповнюють життя героя, його бажання та амбіції, вираження емоцій, що виникають у героя в різних ситуаціях. Самохарактеристика може бути представлена в різних формах, таких як внутрішні монологи, листи, щоденники або розмови з іншими персонажами. Це дозволяє читачеві глибше зануритися в психологію героя і ліпше розуміти його мотивації та почуття.

Для опису персонажу може застосовуватись описання особливостей світогляду персонажа, його снів, уявлень тощо, але такі художні засоби представляють не лише зображувальну, а й оцінну функцію [12 с. 51]. При чому оцінна функція може сприяти формуванню цілісності образу героя, нарешті, але створити повноцінне художнє зображення персонажу твору може лише літературний портрет.

Авторська оцінка, самооцінка персонажу та художній портрет літературного персонажу – це різні літературні техніки, які використовуються для розкриття характерів у творах мистецтва. Авторська оцінка – це висловлення авторського судження від імені першої або третьої особи, оцінки або коментаря щодо характеру, дій, мотивацій персонажа. Така оцінка виражає свою точку зору на те, як слід розуміти чи оцінювати вчинки чи риси характеру героя. Це може бути включено в розповідь, але це не обов'язково означає пряме описання через погляд автора художнього твору. Художній портрет літературного персонажу – це детальне і образне описання зовнішності, характеру та внутрішніх рис персонажа. Такий портрет може включати в себе фізичний опис, розкриття психології, внутрішніх конфліктів, аспектів біографії та інших характеристик, які допомагають читачеві уявити собі героя. Хоча ці підходи можуть співіснувати в одному творі, авторська оцінка є більше суб'єктивною, оскільки вона виражає авторський погляд на героя. У той час як художній портрет дає читачеві можливість самостійно робити власні висновки на основі описаних рис персонажа.

На різних стадіях розвитку художньої літератури портрет відрізняється ступенем своєї індивідуалізації та типовості на основі його змісту. Література ранніх стадій розвитку взагалі обходилася без портретної характеристики. Портрет символізував, насамперед, соціальну роль, суспільний стан, а також виконував оцінну функцію, положення та функцію персонажа в соціумі. З часом літературний портрет ускладнювався і індивідуалізувався, включаючи характерні саме для конкретного героя риси. Саме з розвитком літератури, збагаченням її новими жанрами, художній портрет став більш складним та індивідуалізованим. Автори почали надавати своїм героям унікальні риси, враховуючи їхні внутрішні переживання, мотивації та особистість. Це сприяло глибшому та більш повному розумінню персонажів. У різних літературних жанрах портрет змінюється у зв'язку зі зміною художніх стилів, методів та напрямів [17, с. 201].

У фольклорних творах, в середньовічній та античній літературах, коли вираження авторської індивідуальності було порівняно слабким, портретні характеристики, здебільшого, були відсутні, або обмежувались узагальненими описами, для створення яких використовувались постійні епітети. Тривалий час, у тому числі у період романтизму, в художній літературі панували ідеалізовані портрети. Починаючи з епохи відродження до середини XIX століття, домінував статичний експозиційний портрет. Такий портрет можна поєднати з зображенням в образотворчому мистецтві, адже автори вдавались до докладного опису рис обличчя, особливостей одягу, фігури, певних жестів та інших особливостей зовнішності літературного персонажу. Здебільшого, портрет подавався на початку твору, і в подальшому автор не звертався до нього.

Наприкінці XIX – початку XX століття ставлення до портрету в художній літературі змінюється. Він стає динамічним, більш життєвим позбавляється типових рис. Реалізм, що розвивається в літературі, накладає свій відбиток і на створення словесного портрету героїв. Автори починають підкреслювати в портреті побутові риси, які не містять нічого незвичайного або виняткового. В подальшому можна спостерігати відхід від загальноприйнятих правил в літературі при складанні портретів персонажів художніх творів.

На думку літературознавців, твори епохи реалізму стали приводом до детального вивчення функціонування портрета персонажа, оскільки центром оповідання в XIX столітті виступає літературний герой, портретні деталі якого стають індивідуальними, отже, характеристика такому персонажеві надається саме за допомогою літературного портрету. Такі важливі деталі, як зовнішність, мова, звички і внутрішні думки героя, стали об'єктом особливої уваги авторів.

Високий рівень популярності жанру портрета у XIX-XX століттях можна пояснити кількома факторами, які взаємодіють і формують його значущість у сучасному культурному контексті. З поширенням різноманітних

жанрів в літературі, збільшується кількість типів літературних персонажів, а отже, широке коло авторів ефективно використовувало жанр портрета для того, щоб донести різноманіття поглядів до широкого кола читачів. Переосмислення та відновлення історичних жанрів викликало новий інтерес у читачів у XX та XXI століттях. Портрет, як жанр, отримав нові інтерпретації, залишаючись актуальним і цікавим. Популярність портрету є віддзеркаленням глибоких процесів у суспільній свідомості.

Детально розглядати портрет в літературі дослідники почали в другій половині XX століття. Професор В. Барахов зазначав: «У сучасному літературознавстві до цього часу залишається неясним, що ж таке являє собою літературний портрет як жанр словесного мистецтва» [18]. Літературна Енциклопедія надає таке визначення: «Літературний портрет – документальний нарис письменника, художника, видатного суспільного діяча тощо, створений на основі співбесіди з героєм, або короткий мемуарний нарис про такого героя» [17, с. 259]. Дослідник української документалістики професор О.А.Галич відмічав, що таке визначення портрету в літературі є неповним та неточним, а також він довів, що нарис та літературний портрет – різні жанри мемуаристики, тому не можна суміщати ці поняття. Вчений наголошував, що літературний портрет є специфічним жанром словесного мистецтва та «він є спільним для художньої, документальної та художньо-документальної літератури» [9].

Літературний портрет займає важливе місце у художніх творах не лише описуючи конкретних персонажів, а й впливаючи на всю систему образів. У художній прозі він особливо актуальний, адже автори не обмежуються обсягом творів, розміром та іншим, що притаманне творам поетичним. Індивідуальний стиль письменника часто розкривається завдяки системі образів його творів, тому художні портрети можуть надавати відповідні характеристики не тільки персонажам, а й авторові.

Польський літературознавець Є. Фаріно відмічає, що портрет є деталлю великого цілого. В деяких випадках йому не варто надавати важливого

значення, а цим цілим є художній текст [27, с.166]. На думку дослідника, літературний портрет є обов'язковим компонентом системи образів художнього твору. Вони уявляють собою єдину структурну систему із відповідними зв'язками. Саме завдяки літературному портрету автор може здійснити опис персонажу твору та виразити своє ставлення до нього одночасно.

У художній літературі портрет виступає як важливий засіб для конкретизації художнього відтворення та індивідуалізації персонажів. Цей вид художнього опису спрямований на передачу зовнішніх рис героя через призму авторського задуму. Це складна композиційно-мовленнєва форма, яка охоплює різноманітні аспекти героя, включаючи його мовну манеру, манеру поведінки, емоційні реакції та сприйняття навколишньої реальності. Портретний опис виступає як ефективний інструмент для передачі загальної характеристики героя, дозволяючи читачеві отримати не лише зовнішні дані, але й заглибитися в його внутрішній світ, емоції та особистісні особливості. Цей підхід допомагає створенню більш живого та реалістичного персонажа, який стає більш доступним та зрозумілим для читача.

Портрет, як художній засіб, виявився особливо важливим у творах англійських письменників-реалістів XIX століття. Реалістична література того часу була спрямована на детальне відтворення реального життя та повсякденності, а літературний портрет відігравав ключову роль у цьому процесі. Можна сказати, що саме в цей період портрет літературного героя був виведений на якісно новий рівень та почав розповсюджуватись у різних жанрах художньої літератури.

Особливе місце художнього портрету в реалістичній літературі Англії вікторіанської доби утверджується з творчістю Ч. Діккенса та У. Теккерея. Особливість їх творів полягала у правдивому відображенні англійської дійсності, можливої критики вад суспільства, демонстрації негативних рис життя людей. Творчість Ч.Діккенса виявилася показовою для способу життя вікторіанської Англії XIX століття з його суперечностями, соціальними

проблемами, конфліктами психологічного і суспільного характеру. У. Теккерей – англійський сатирик-реаліст – він написав роман «Ярмарок марнославства», у якому літературні персонажі на шляху до дрібних та егоїстичних цілей посувають всіх, хто у будь-який спосіб їм перешкоджає. Це було гротескно подане змалювання сучасності письменника. Майстрами портретного опису стали такі представники реалізму в англійській літературі, як Томас Харді, сестри Бронте.

Серед особливостей створення портрету літературних персонажів у творах англійських письменників-реалістів можна виділити наступні:

- деталізація характерів, адже реалісти ставили завдання докладно описувати характери своїх персонажів, звертаючи увагу на найдрібніші деталі їхньої поведінки, звичок, мовлення та внутрішніх роздумів;

- надання письменниками переваги зображенню звичайних, реальних людей, визначенні їхніх характерів через точні деталі, які надавали портретам персонажів життєвості та автентичності;

- використання діалогів у реалістичних творах, що часто супроводжували портретні описи, демонструючи мовну поведінку, наративну манеру та характер героя через спілкування;

- застосування соціокультурного контексту при написанні творів. Портрет відтворював особливості соціального статусу, звичаї та погляди персонажів;

- розкриття авторами психологічних аспектів та сутності літературних героїв шляхом портретування їх внутрішніх конфліктів та емоційного стану.

Докладний аналіз персонажів за допомогою літературного портрету дозволяв реалістам більш повно та адекватно відтворювати оточуючий світ, створюючи вірогідних та глибоких персонажів, які віддзеркалювали різноманіття людських характерів та суспільних реалій свого часу.

Створюючи художні портрети своїх персонажів, письменники-реалісти не лише надавали опис їх зовнішностей чи характерів. З розвиненою

майстерністю справжнього художника, вони здійснювали аналіз причин та мотивів, що впливають на змалювання того чи іншого персонажу, розкривали внутрішнє життя героїв їх творів. Кожен персонаж вимірюється певним рівнем інтелекту та чутливості, велике значення письменники надавали присутності у їхніх героїв певного образу мислення, здорового глузду тощо.

В процесі створення художніх портретів автори використовували емотивно-зображувальну лексику, а також певну кількість оцінювальних компонентів: епітетів, повторів, риторичних питань, антитез, метафор тощо. Емоційна лексика, засоби виразності допомагають читачеві відчутти ідейний зміст романів, уявити їх персонажів у природному для них середовищі Англії. Серед композиційних принципів, що використовувались письменниками, можна виділити складну систему образів у таких художніх творах. Особлива увага надавалась також пейзажним замальовкам, які не лише несуть естетичне навантаження, а і створюють в деяких сценах романів умови, що сприяють більш ефективному розкриттю характеристик героїв творів.

Глибоке розуміння природи людського характеру стало основою для створення переконливих художніх образів у творах англійських реалістів XIX століття. Це було новаторством в літературі, яке сприяло формуванню своєрідних портретів у художньому творі. Письменники у творах в частині випадків надавали перевагу психологічним портретам персонажів, не виписуючи зовнішній вигляд їх занадто ретельно. Внутрішній світ героїв став представляти більше зацікавленості, ніж змалювання зовнішності, що було важливим етапом у створенні літературних портретів таких персонажів.

Літературний портрет містить риси, які важливі для художнього образу загалом. Як в образі героя, так і в його портреті в художньому творі існують загальні типові та індивідуальні риси. З одного боку, художній персонаж найчастіше відтворюється як історична та соціальна постать. Слід зауважити, що це стосується будь-яких літературних героїв: реальних та вигаданих, відомих та невідомих читачам. Здебільшого, кожен персонаж художнього твору представляє собою конкретну соціальну епоху, певний прошарок

суспільства, клас або класову групу. Його зовнішній вигляд, манери, рухи, жести, зазвичай характеризують те суспільне середовище, яке автор відтворює в художньому творі та якому може надавати власну оцінку. З іншого боку, літературний герой є окремою особистістю, адже він відрізняється від інших індивідів свого середовища, має неповторну індивідуальність.

Шляхом відбору та поєднання індивідуальних рис портрета героя, автор водночас висловлює особисте ставлення до тієї суспільної групи, яку уособлює літературний персонаж. Наприклад, у портреті персонажу, що належить до середнього класу і має приватну власність, найчастіше будуть простежуватись типові суспільно-групові особливості, властиві власнику маєтку, що мешкав у певній країні у певні часи. В той же час, на основі типових особливостей письменник може підкреслювати індивідуальні риси, манери і поведінку героя, що відрізняють його від типових представників його соціальної групи. Такі індивідуальні риси покликані викликати у свідомості читача вираження симпатії чи навпаки.

У переважній більшості портрети літературних персонажів відрізняються один від одного, що зумовлено тією соціальною реальністю, яка в них типізується. Важливу роль відіграє також відношення до типового персонажу з боку автора твору. Портрети літературних героїв, що належать до одного і того ж суспільного середовища, можуть бути різними як у творах одного письменника, так і в різних авторів.

Структура портрета в художньому творі складається з декількох елементів. До них можна віднести наступні:

- 1) лексико-семантична група, що означає риси обличчя, частини тіла – лексеми, що мають передати анатомічні ознаки та особливості героя, які автор використовує для створення певного зовнішнього образу в очах читачів;
- 2) лексико-семантична група, що описує жести, міміку, рухи – лексеми цієї групи можуть виступати в якості додаткових, а не головних характеристик опису літературного героя;

3) лексико-семантична група, що визначає вік – лексеми, що описують вікову групу, до якої належить персонаж, або відкривають її психологічні особливості;

4) лексико-семантична група, що описує одяг та його атрибути – лексеми на позначення предметів одягу героїв, особливо коли їх опис відіграє домінуючу роль у поданні персонажів;

5) лексико-семантична група, що характеризує поведінку героїв, їх емоційний стан [27, с. 204].

Основна сутність портрета як художнього засобу полягає у тому, що письменник розкриває характер зображуваних героїв і висловлює своє ставлення до них у вигляді опису їх зовнішності. Цінність художнього портрету в літературному творі важко визначити в такому ж алгоритмі, як цінність портрету в образотворчому мистецтві. Через портрет автор характеризує соціальне середовище, висловлює до нього своє ставлення. Літературний портрет є зображенням у художньому творі зовнішності людини, включаючи обличчя, статуру, одяг, жестикуляцію, міміку і манеру поведінки.

2.2. Функції портрету в літературному творі

Портрет у тексті художнього твору може мати різноманітні функції. Їх кількість визначається безпосередньо автором твору, оскільки портретна презентація залежить від особистого авторського світосприйняття та його індивідуального стилю, а також від часу створення таких портретів. Функції портрета в рамках конкретного художнього твору, як правило, співіснують, витікаючи одна з однієї та тісно взаємодіючи.

Портрет може просто відтворювати дійсність, зображуючи необхідного автору персонажа, він може бути символом атмосфери як усього твору, так і певної епохи, у ньому представленої. Портрет може бути деталлю, що доповнює персонажа у світі подій, а може відображати внутрішній стан того

чи іншого героя даного літературного твору. Портрет у літературному творі несе функціональне навантаження як форма розуміння дійсності, характерна риса індивідуального стилю письменника, створення того чи іншого образу персонажа, поетизації художнього твору, символістичної схематизації представленої в тексті епохи, типологізації особистості в соціокультурній динаміці [37].

Дослідники почали приділяти увагу функціональній складовій портрету в художніх творах вже у другій половині ХХ століття. Причому такі функції розглядались у комплексі з характеристиками та класифікацією літературних портретів. Більшість дослідників мають власну думку стосовно спектру таких функцій. Відповідно до аналізу таких досліджень у літературознавстві та мовознавстві можна визначити функції портрету в літературному творі та їх особливості.

Один із перших, хто докладно аналізував сутність та функції літературного портрету, академік В. Виноградов вважав, що специфіка літератури полягає у єдності двох головних факторів літературного твору – матеріалу, тобто мови, та задуму або ідеї, закладеної в « ... своїй головній, естетичній якості» [2, с. 135]. Він стверджував, що основною з функцій мовного портрету є естетична функція, яка поєднує та систематизує інші, оскільки «головне призначення словесного портрета у художньому творі – служити засобом створення образу» [2, с. 136].

Дослідник Г. Колшанський вважав, що «словесний портрет може виконувати різні функції відповідно до спрямованості тексту художнього твору: соціальну, філософську, моральну та релігійну» [18]. Завдяки портретуванню персонажів у рамках художнього твору автор може реалізувати частину своїх моральних, психологічних та світоглядних установок, передавати читачам інформацію, що обумовлює його позиції з цих питань та дозволяє йому проаналізувати місце особистості в ієрархії культурних цінностей суспільства, що є його потенційною читацькою аудиторією.

В своїх роботах видатний літературознавець О. Мальцева представляє наступні функції портрету:

- характерологічна, яка полягає в передачі та розкритті характеру літературного персонажа. Цей вид художнього опису спрямований на створення повноцінного образу, який включає в себе як зовнішні риси, так і внутрішні особливості, психологічні аспекти, мотивації та внутрішні конфлікти персонажа. Характерологічний опис дозволяє авторові висловлювати моральні та етичні стандарти, які визначають героя. Це може включати в себе його відношення до моральних стандартів, ставлення до інших персонажів та суспільства в цілому. Характерологічна функція літературного портрету дозволяє зануритися в психологію персонажа. Автор може висловлювати думки, внутрішні конфлікти та емоції героя, намагаючись розкрити його внутрішній світ, відстежувати розвиток персонажа, його взаємодію з навколишнім світом та власні внутрішні трансформації, сприяти співпереживанню читача. Реалістичний та деталізований портрет робить персонажа більш доступним та зрозумілим для аудиторії;

- оцінна, яка вказує на те, що цей вид художнього опису використовується для вираження авторської оцінки або судження про персонажа. Літературний портрет може містити елементи, які вказують на авторську оцінку чи власне ставлення до героя. Автор може використовувати специфічні слова, фрази або стиль, щоб виразити свою оцінку щодо персонажа через опис його дій та вчинків, підкреслити певні аспекти поведінки, які вважає значущими чи характерними для свого ставлення до персонажа. Взаємодія з іншими персонажами та взаємовідносини можуть служити оціночним критерієм, якщо вони мають пряме або опосередковане відношення до даного героя. Оцінна функція може включати в себе висловлення моральних чи етичних поглядів автора, що відображаються через його відношення до персонажа;

- ідейно-художня функція, яка полягає в тому, щоб виразити ідеї, концепції або теми, які є ключовими для твору чи авторської мети, ця функція

допомагає авторові не лише зображувати персонажів як індивідумів, але й передавати певні смисли та думки, що формують ідейну складову літературного твору. Персонажі в літературних портретах можуть стати символами або алегоріями, що відображають конкретні ідеї чи концепції які автор намагається передати читачеві. Літературний портрет може служити способом рефлексії над різними аспектами людського досвіду, включаючи соціальні, культурні, філософські чи психологічні виміри.

Дослідниця наголошує, що «...багатофункціональність полягає у нерозривній єдності та взаємодоповнюваності, а також рухомому співіснуванні функцій портрету в літературі» [18]. Характерологічна функція не може існувати без оцінної, а оцінна функція, у свою чергу, веде читача до розуміння характеру літературного персонажа. Таким чином, обидві функції сприяють розкриттю ідейно-художнього змісту твору.

Функціональність художніх портретів літературних персонажів може бути рухливою. Це означає, що у словесному портреті значимість функцій може змінюватися. Відповідно до авторського задуму, може бути обрана одна з функцій портрету персонажів твору у якості основної, але в ході розвитку сюжету ця концепція може змінюватись, а вторинні функції виходити на перший план.

У роботах лінгвістів Е. Вольф, К. Гончарової, М. Беляєва описуються різні аспекти мови та стилю словесного портрета з лексичного погляду портретного опису, а також порушуються проблеми структурно-композиційної класифікації словесного портрета та форми його функціонування в художньому творі. Дослідники зазначають, що з часом літературні портрети можуть викликати у читачів стійкі асоціації, тому автори художніх творів використовують загальні характеристики персонажів при більш детальному наданні власної оцінки їх постатей в контексті самого твору і навпаки.

Науковець Л. Юркіна велике значення надає участі словесного портрета у формуванні лексико-семантичного поля «зовнішність людини». На її думку,

словесний портрет у художньому тексті є семантичним макрополем, у якому перехрещуються різні семантичні мікрополя, що відносяться до опису зовнішності людини [41]. До них можна віднести лексеми, що описують риси обличчя, частини тіла, рухи та одяг. Саме ця різноманітність та об'ємність опису дозволяють автору художнього твору створити повний портрет свого персонажа.

Літературний персонаж є конкретною особистістю, не зважаючи на те, що в його портретному описі можуть бути присутні певні узагальнення. У кожному творі портрети персонажів можуть мати окреме змістовне та функціональне навантаження, адже вони є невід'ємною складовою такого твору в цілому. Літературні персонажі не можуть існувати окремо від самого твору, тому при створенні їх портретів автори спираються на концептуальні поняття, закладені у творі. Створення образів персонажів художніх творів передбачає не лише наділення їх певними рисами зовнішності або характеру. Цей процес включає повідомлення читача про систему думок, світ почуттів, моральні цінності та поведінку кожного персонажу в залежності від того, наскільки різнобічною має бути така характеристика в контексті літературного твору. Авторський задум може полягати в тому, щоб змусити читача сформувати у своїй уяві цей образ, зацікавитися його долею, зв'язати постать із обставинами, за яких відбуваються події твору.

Портрет персонажа не просто виступає в якості його зовнішнього опису. Окрім того, що автор надає таке описання, він пов'язує його з особливостями поведінки, мовної, рухливої складових тощо. Уявлення про персонажа може бути отримане читачем із характеристик його поведінки, суспільного становища, соціальної позиції, тому зовнішнє портретування може бути мінімальним. Основна функція літературного портрету полягає не у змалюванні зовнішності персонажів, а у розкритті читачам особливостей їх внутрішнього світу. Вибір письменником лексики портретування персонажів твору завжди має велике значення, оскільки зовнішність, одяг або манера триматися може докладно розповісти про будь-якого героя та особливості

його характеру. Обрана лексика допомагає читачеві вірно інтерпретувати образ, усвідомивши оцінку чи натяк на неї, що даються письменником при створенні портрету конкретного персонажу.

Згідно з твердженням П. Невської портрет як форма художньо-образного уявлення людини є проявом системності цілісного тексту на найвищому рівні. Це результат інтеграції всіх частин даного літературного твору, показник смислової завершеності, найкращий спосіб створення цілісного образу літературного героя [18]. Портрет в художньому творі, незалежно від свого виду, може вичерпно відтворити не лише зовнішність героя, а й психологічні, поведінкові, соціальні, мовні та інші риси його особистості.

Основною функцією портрету літературного персонажа є формування художнього світу твору, що може відбуватися одночасно з описами пейзажів, інтер'єрів, монологами та діалогами, вбудованими у структуру такого тексту. Вивчення мовного портрета у сучасній лінгвостилістиці пов'язане з неоднозначністю інтерпретацій самого терміна, який на даний момент не має чіткої визначеності. Саме тому авторка визначає функціонал портрету у концепції кожного окремого літературного твору, спираючись на авторський задум та мету портретування персонажів.

Є. Михайлова вважає, що «літературний портрет є в актуальному для письменника плані певним інформаційно-тематичним матеріалом, генезис якого пов'язаний з відображенням у мові певної об'єктивної реальності» [18]. Дослідниця виділяє три основні тісно взаємопов'язані функції літературного портрету:

До таких функцій, на думку дослідниці, належать:

- інформаційна, яка полягає в презентації задуму автора, що стосується зовнішності літературного героя. Ця функція поєднує не лише анатомічні характеристики, а також функціональні та соціальні ознаки. Інформаційна функція передбачає передачу конкретної інформації про персонажа, включаючи його зовнішні та внутрішні риси, характер, ставлення до

навколишнього світу, внутрішні конфлікти та інші аспекти особистості. Ця функція допомагає читачеві краще розуміти та сприймати персонажа, роблячи його більш конкретним та доступним для аудиторії. Автор через портрет передає психологічні особливості персонажа, розкриваючи його мотивації, переживання, емоції та внутрішні конфлікти. Літературний портрет може містити інформацію про соціальний статус персонажа, його середовище та роль у суспільстві. За допомогою портрета автор може вказати на розвиток персонажа протягом сюжету, передаючи інформацію про зміни в його характері та ставленні до подій;

- оцінна, яка демонструє авторське бачення представленого ним персонажа. Ця функція визначається спроможністю літературного портрета виражати оцінку, ставлення чи судження автора до зображеного персонажа, надає тон та емоційну окрасу образам, роблячи їх більш виразними та індивідуальними. Оцінна функція літературного портрету допомагає письменнику зобразити характер свого персонажа, висловити власне ставлення до нього, визначаючи його роль у сюжеті та тему твору;

- аналітична, що передбачає аналіз та коментування дій персонажа з боку автора твору. Вона дозволяє авторові досліджувати та розкривати психологічні, соціальні, етичні чи філософські виміри особистості героя шляхом художнього портретування. Літературний портрет дозволяє авторові глибше вникати в психологію персонажа, аналізуючи його мотивації, переживання, страхи та інші аспекти внутрішнього світу, відображати внутрішні суперечності та конфлікти у характері персонажа. Портрет може бути використаний для аналізу взаємодії персонажа з його соціокультурним середовищем, розкриваючи вплив зовнішніх чинників на його характер. Літературний портрет може служити основою для філософського рефлексу та осмислення концепцій, які висвітлюються через персонажа. Аналітична функція літературного портрету допомагає розширити розуміння особливостей образів твору як окремо, так і в цілій системі, роблячи їх більш складними та багатограними.

П. Невська вважає, що портрет персонажу твору може не виконувати одночасно всі ці функції. Кожна з функцій літературного портрету впливає на його тип та характеристики, формуючи певний підхід до зображення персонажа.

Літературознавець С. Кочерга виділяє декілька видів функціонального навантаження портрету у художньому творі. На його думку, будь-який портрет – це своєрідне повідомлення людині про людину. Однією з найважливіших функцій літературного портрету дослідник вважає комунікативну. Ця функція передбачає його роль у встановленні зв'язку між автором та читачем, а також передачу важливих повідомлень чи ідей через портрети персонажів художніх творів.

Важливим є створення ідентифікації кожного літературного героя шляхом надання його художнього портрету. Він дозволяє читачеві легше ідентифікуватися з персонажем, розуміти його мотивації та переживання. Зображення емоцій персонажа допомагає передати читачеві конкретні відчуття та створює емоційний контакт між автором і читачем. Автор може використовувати портрет для передачі своїх власних цінностей, ідей або тем, розкриваючи їх через характер персонажа.

Завдяки комунікативній функції портрету відображується взаємодія та комунікація між різними персонажами, що сприяє розвитку сюжету та характерів, а також формує систему образів кожного художнього твору. Портрет служить інструментом для створення атмосфери твору, передаючи особливості образу та відображаючи загальний настрій. Комунікативна функція літературного портрету глибоко впливає на сприйняття твору, допомагаючи встановити емоційний та інтелектуальний зв'язок між автором та аудиторією.

Серед функцій літературного портрету дослідник також виділяє стимулюючу, адже він може стимулювати читача до роздумів та аналізу, спонукаючи його докладати зусиль для розуміння глибини персонажа. У такий

спосіб в кожному образі буде відображатися не лише авторський задум, а й читач сам може додати йому певних рис в своїй уяві.

Науковець С. Єрмоєнко розглядає портрет «...один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів» [18]. Портрет допомагає письменникові виділити окремі риси особистості, зробити на них наголос. Через різноманітні деталі, відповідно до авторського задуму, передається сутність персонажу, його внутрішній світ. Таке функціональне навантаження сприяє кращому розумінню читачем тематики та проблематики літературного твору.

Науковець М. Кузнецов вважає, що велике значення має портрет у тексті бібліографічних творів. Основною функцією такого портрету він вважає створення образу історичної особистості. «Авторське осмислення людської долі у контексті часу, пов'язане з проблемами інтелектуальних і творчих можливостей, моральних та фізичних якостей особистості, складних життєвих перипетій, сприяє створенню характерологічного портрета об'єкта біографії, що робить її документально-художнім твором» [17].

Дослідник основною функцією портрету вважає образотворчу. Вона полягає в здатності автора створювати живописні та виразні образи персонажів, які легко уявляються читачем. Ця функція спрямована на створення візуальних уявлень та вражень, що роблять читання більш живим та захоплюючим.

Письменники використовують різноманітні мовні засоби для опису зовнішніх та внутрішніх рис персонажів, які легко уявляються читачем. Підсилення виразності образу, створення асоціацій та атмосфери навколишнього світу відбувається шляхом введення колоритних деталей та специфічних атрибутів, які виокремлюють персонажа. Створення відчуття присутності та залучення читача до внутрішнього світу персонажа відбувається через відчуття простору, в якому знаходиться персонаж, а також формування враження просторового контексту та взаємодії персонажа з навколишнім світом. Образотворча функція літературного портрету

допомагає читачеві не лише розуміти персонажа, а й відчувати його, викликаючи емоційну взаємодію та створюючи живий та кольоровий світ тексту.

Науковець Л. Томусяк виділяє дві основні функції літературного портрету: функцію ідентифікації (впізнання) та функцію характеристизації дійових осіб [37]. Функція ідентифікації літературного портрету спрямована на те, щоб читач міг легше відчувати та розуміти персонажа, встановлюючи з ним ідентифікаційний зв'язок. Опис зовнішності, характеру, відчуттів та думок персонажа може бути таким, що читач може відчувати певну подібність чи співпереживання. Персонаж може втілювати універсальні аспекти людського досвіду, що робить його більш доступним для широкого спектру читачів.

Розкриття внутрішнього світу, емоцій та мотивацій персонажа дозволяє читачеві легше відчувати себе частиною його життя. Портрет може викликати емпатію та розуміння, що робить персонажа більш сприйнятливим та близьким для читача. Ідентифікація може виникнути через взаємодію персонажа з ситуаціями, з якими читач також стикався. Здебільшого, літературний персонаж має унікальні характеристики, які визначають його індивідуальність, але в той же час відповідають загальнолюдським аспектам. Функція ідентифікації допомагає читачеві легше вписатися в світ твору, почувуючи зв'язок із літературним персонажем та розуміючи його досвід.

Функція характеристизації літературного портрету передбачає створення образу персонажа шляхом надання його особистості, властивостей, взаємодій та ролі в сюжеті. Опис зовнішньої та внутрішньої суті персонажа сприяє створенню повного та комплексного образу, демонструючого аспекти особистості.

Розкриття почуттів, мотивацій, конфліктів та реакцій персонажа на події сприяє визначенню його ролі в розвитку сюжету, взаємодії з іншими героями та впливу на події, допомагає здійснювати відстеження змін та еволюції персонажа протягом твору. Визначення системи цінностей,

моральних принципів та вчинків персонажа допомагає у створенні етичного контексту та розкритті моральних аспектів його особистості. Функція характеристики дозволяє читачеві глибше розуміти та співпереживати персонажам художніх творів.

Таким чином, функції портрета у художньому творі різноманітні, вони визначають місце та значення портрета у загальній системі тексту. У художньому творі портрет персонажу створюється специфічними засобами, властивими стилю того чи іншого письменника.

2.3. Структура портрету та проблеми типології

Структура портрету персонажу у художньому творі включає різні аспекти, які допомагають створити повний та виразний образ літературного героя. Чітких критеріїв його не існує, адже структура літературного портрету може змінюватись в залежності від авторського задуму. Письменник може вдаватися до детальних портретних описів, надавати розлогі характеристики своєму персонажеві, або, навпаки, використовувати для формування портрета декілька фраз з невеликою кількістю художніх засобів, які будуть настільки влучними, що замінять собою детальний опис.

Портрет персонажа літературного твору може бути переданий автором в одному з його фрагментів або вимальовуватись у різних фрагментах такого твору поетапно. В залежності від сюжетної лінії та системи образів портрет кожного персонажа може бути розкритий у різних композиційних фрагментах тексту художнього твору.

До структури портрету в художньому творі можуть входити наступні складові:

- фізичні особливості та риси зовнішності: опис рис персонажа, таких як зріст, вигляд, кольори волосся, очі, особливі прикмети або фізичні вади;

- характер та психологічні особливості: розкриття основних рис характеру, особливостей поведінки та психологічних характеристик героя;
- внутрішній світ, почуття, емоції: опис внутрішніх почуттів, мотивацій та емоцій, які рухають персонажем в ході розвитку сюжету літературного твору;
- особливості промови: стиль мовлення, вживані слова, особливості діалогів, які характеризують спосіб висловлювання героя;
- соціальний статус та суспільне оточення: визначення соціального статусу персонажа, його місця в суспільстві та взаємодії з оточуючими;
- роль у сюжеті твору: опис ролі персонажа в сюжеті, його взаємодії з іншими героями, конфлікти та розвиток сюжету через його дії;
- зміни, які відбуваються з персонажем протягом твору, його еволюція та розвиток;
- визначення системи цінностей, моральних принципів та дійових мотивів героя;
- опис унікальних рис та особливостей, що вирізняють персонажа від інших.

Цей перелік структурних складових портрету літературного персонажа не є вичерпним, адже автори художніх творів можуть використовувати різні підходи до побудови портретів своїх героїв, а їх структура може змінюватися в залежності від стилю та мети твору.

Єдиної загальноприйнятої типології портрету в літературних творах не існує. Дослідники розподіляють портрети на типи за різними ознаками, тому наведемо декілька загальновизнаних систем розподілів портретів в художніх творах.

Дослідженням характеру портрета та його ролі в художньому творі присвячені роботи О. Аксенової. Вона пропонує наступну типізацію літературних портретів:

- 1) найпростіший портрет, при створенні якого автор копіює реальну, відому йому людину;

2) психологічний портрет, у якому автор через зовнішній вигляд героя намагається розкрити його внутрішній світ і характер. У такому портреті індивідуальні риси, притаманні конкретній людині, можуть виявити й риси загальні, характерні певній соціальній групі, професії;

3) узагальнений портрет, без опису деталей;

4) портрет, що створюється через враження, яке герой справляє на оточення;

5) портрет, що підкреслює одну характерну рису персонажа;

6) портрет, який та всебічно описує персонажа літературного твору [36, с. 68].

Філолог О. Калинюк виділяє наступні типи портрету у відповідності до його ознак:

- зовнішній – такий, що традиційно визначає риси зовнішнього вигляду персонажу;
- психологічний – відображає внутрішній стан персонажу;
- мішаний – портрет, що містить зовнішні та психологічні характеристики.

Також О. Калинюк пропонує типологію портретних описів за кількістю слововживань, що для них застосовуються. До них належать:

- короткі – від 2 до 9 слововживань;
- середні – 10-29 слововживань;
- напівдовгі – 30-59 слововживань;
- довгі – 60-89 слововживань;
- наддовгі – 90-200 і більше слововживань.

Відповідно до структурно-позиційних характеристик портрета літературного персонажу О. Калинюк виділяє такі типи літературних портретів:

- контамінований – портретний опис надається поруч з іншою композиційно-мовленневою формою в одному реченні;

- фрагментарний – портретний опис надається поруч з іншою композиційно-мовленнєвою формою в одному абзаці;

- ізольований – портретний опис, що надається окремо, без використання інших композиційно-мовленнєвих форм [18].

У відповідності до аналогічних ознак науковець Т. Насалевич пропонує розрізняти наступні типи портрету:

- автономні фрагменти портретних описів – це відокремлені частини опису, які містять ключові деталі та характеристики літературного персонажа. Ці фрагменти можуть використовуватися для побудови більш широкого портрету героя;

- вкраплення в інші композиційно-мовленнєві форми – включення до портретного опису інших елементів, таких як монологи, діалоги, описи, роздуми, листи, сновидіння та інші форми вираження свідомого або підсвідомого. Зазвичай такий тип портрету є більш неординарним, що сприяє привертанню уваги читача до нього [18].

Дослідниця Л. Юркіна пропонує виділяти два види портретів: експозиційний та динамічний. Експозиційний портрет заснований на докладному перерахуванні деталей обличчя, фігури, одягу, окремих жестів та інших зовнішності. Він може виконувати роль своєрідного вступного опису, який дає читачеві перші враження про літературного героя. Експозиція в художньому творі слугує введенням в основні події та персонажі, а експозиційний портрет героя в цьому контексті надає основні характеристики його особистості. Основні елементи експозиційного портрету можуть включати опис зовнішності персонажа (зріст, зовнішні риси, одяг, особливості зовнішнього вигляду), спосіб та стиль мовлення, поведінку та соціальний статус, психологічні особливості, пояснення цілей та мотивацій, які можуть визначати дії героя, взаємодію з іншими персонажами. Експозиційний портрет спрямований на те, щоб читач зрозумів персонажа на початку твору та був зацікавлений далі вивчати його розвиток. Цей опис часто виступає важливою

складовою частини вступу до художнього твору. Такий тип портрету зіграв важливу роль для літератури реалізму, що набирає сили у ХІХ столітті.

Більш складна модифікація експозиційного портрета – психологічний портрет, де переважають риси зовнішності, які свідчать про властивості характеру та внутрішнього світу. Л. Юркіна висловлює думку, що «...у літературі середини ХІХ століття важливе місце посів розгорнутий експозиційний портрет, у якому опис зовнішності переходить у соціально-психологічну характеристику і сусидить з фактами біографії героя» [41]. Психологічний портрет – це не лише опис зовнішності героя, а зображення його особливостей внутрішнього світу з допомогою зовнішніх характеристик. Можна виділити два основних види психологічного портрету:

- портрет-відповідність – це портрет, у якому зовнішні дані та внутрішній світ героя повністю співвідносяться, тому його психологічна характеристика є очевидною;

- портрет-контраст – це портрет, у якому зовнішній вигляд персонажа повністю протилежний його внутрішньому світу.

Дослідник В. Халізов виділяв наступні типи портрету:

- ідеалізуючий опис зовнішності персонажа, який використовувався від фольклорних творів до початку ХІХ століття, коли популярність набули романтичні твори. Подібні портрети літературних героїв найчастіше зустрічалися у високому жанрі, тобто одах, героїчних поемах, трагедіях тощо та були сконцентровані на позитивних рисах персонажів;

- гротескний портрет літературного героя, що найчастіше містився у творах комедійно-фарсового характеру. Відмінна риса такого опису зовнішності полягає в тому, що увага акцентується не на духовних, а на матеріальних засадах персонажу. Образ літературного героя при такому портретуванні позбавлений загальноприйнятих ідеалів: стрункої фігури, привабливого виразу очей, правильних рис обличчя тощо. Автор міг зображувати риси зовнішності більш карикатурно;

- портрет, пов'язаний з психологічним аналізом. Він глибоко розкриває внутрішній світ та психологічні аспекти існування літературного персонажа. Цей аналіз може включати в себе детальне вивчення мотивацій, конфліктів, емоційної сфери, а також психологічних взаємодій з іншими персонажами та оточуючим світом.

Дослідниця Є. Гусева пропонує розділяти портрети за статевим принципом: чоловічі та жіночі. Таку класифікацію вона засновує на гіпотезі, що літературне портретування відрізняється в залежності від статі автора твору. Так письменники-чоловіки, на її думку, дівчат та молодих жінок частіше зображують з позитивною оцінкою, а чоловіків, людей похилого віку – негативною. В таких творах найчастіше зустрічаються портрети прекрасної половини людства, які отримують позитивну оцінку та відображають естетичний ідеал письменника-чоловіка та його уявлення про моральні якості літературних героїнь жіночої статі.

За змістовим підходом, тобто у відповідності до тематики твору, П. Невська пропонує наступну типологію літературних портретів:

1) фізичний портрет, що відображає фізіологічні особливості літературного образу людини – обличчя, руки, фігуру тощо. Фізичний портрет літературного героя описує зовнішність постаті, створюючи образ, який читач може уявити в своєму власному уявленні. Крім загальних деталей зовнішності такий портрет може вдаватись до її деталізації. Фізичний портрет може передбачати опис типу волосся (колір, зачіска); опис кольору, форми та виразу очей; зазначення фізичних дефектів, шрамів, татуювань або інших особливостей, що роблять героя унікальним; опис особливостей манери поведінки та рухів, що можуть додатково визначати характер героя; зазначення будь-яких змін у фізичному стані героя протягом розвитку сюжету;

2) соціальний портрет, що надає читачеві інформацію про статус людини у суспільстві. Такий портрет літературного героя включає в себе опис його місця в суспільстві, соціального статусу, взаємин з іншими персонажами та роль у визначених соціальних умовах. Це реалізується через опис одягу,

визначення його стилю, аксесуарів, постави, моментів із щоденного життя. Соціальний портрет в залежності від контексту твору може вказувати на соціальний статус персонажа (рівень освіти, заможності, родоводу), професію та кар'єру, взаємодію з іншими соціальними групами (родина, друзі, колеги), соціальні переконання та ідеали літературного героя, аналіз його постаті в контексті соціальних класів та його ставлення до класових відмінностей, взаємодію з владою, правовими інститутами, релігійними установами, визначення того, як герой дотримується соціальних традицій та участь у соціальних обрядах;

3) духовний портрет, який розглядає його внутрішній світ, цінності, віру, моральні переконання та розвиток особистості [24]. Цей аспект портрету надає читачеві можливість глибше зрозуміти внутрішній мир та етичні принципи героя. До елементів духовного портрету можуть відноситись опис релігійних поглядів героя, його відношення до віри та духовності, основних моральних принципів, якими керується герой, та його ставлення до етичних питань, визначення того, як герой працює над власним розвитком, самовдосконаленням та пошуком сенсу життя, визначення світогляду, поглядів на життя та філософії, які визначають його дії. Духовний портрет доповнює образ героя, розкриваючи його відношення до великих питань життя, власної духовності та внутрішніх моральних конфліктів. Цей аспект дозволяє глибше зануритися у внутрішній світ героя і зрозуміти, як його духовний розвиток впливає на його дії та взаємодію з іншими персонажами.

Дослідник К. Писаренко дещо розширює та видозмінює таку типологію, виділяючи наступні його типи:

- гендерний, що містить аспекти, пов'язані із статевою ідентичністю та соціокультурними ролями, які визначаються статтю літературного героя. Цей тип портрету дозволяє розглядати героя в контексті статевих стереотипів, ролей і взаємодії з іншими персонажами;

- фізичний, що описує зовнішність постаті, створюючи образ, який читач може уявити в своєму власному уявленні;

- психологічний або характероцентричний [24], що розкриває внутрішній світ та особистісні риси літературного героя;
- соціальний, що відображає стосунки у суспільстві, соціальний статус, вплив на навколишнє середовище і навпаки та взаємодії з іншими персонажами;
- мовленнєвий або мовний тип портрета персонажа, що фокусується на його способі вираження думок, емоцій, комунікаційних здібностях та особливостях мови. Такий портрет доцільно розглядати як сукупність лексико-стилістичних засобів, залучених автором художнього твору.

Термін «психологічний портрет вживають у своїх працях дослідники О. Аксьонова, О. Калинюк, Т. Насалевич, А. Ткаченко. В. Фащенко в такому контексті виділяє:

- паспортний портрет, що зосереджується на зображенні лише зовнішніх рис персонажу твору;
- динамічний портрет – спосіб зовнішнього означення поведінки персонажів, що включає міміку, жест, манеру триматися, ходу, тембр голосу, мова. Про динамічний портрет може йти мова, якщо у творі немає докладного описи зовнішності героя. У такому випадку вона складається з окремих деталей, які зустрічаються в портретних описах у всьому тексті твору.

Дослідники А. Ільяшевич та Н. Голікова дійшли висновку, що мовний портрет, здебільшого, «структурується через смислові поля, його елементи вичленовуються в різних фрагментах тексту, часто досить віддалених один від одного. Розпорошені в тканині твору описи утворюють своєрідну сітку, що є основою побудови цілісного образу» [18]. До мовного портрету дослідники відносять ім'я літературного героя.

Якщо спиратись на зовнішність персонажів, як на підставу для типологізації портретів, дослідник В. Писаренко виділяє соматичні риси – лексика на позначення постаті, фігури, обличчя; вестіальні – назви одягу, аксесуарів; мовленнєві та рухові ознаки [24]. Саме ці ознаки він вважає

основними при визначенні типу фізичного або мовного портрету літературного персонажу в залежності від контексту художнього твору.

Як і в образотворчому мистецтві, дослідники портрету в художніх творах звертали увагу на кількість персонажів, портрет яких подає автор. У відповідності до вищевказаних ознак А.Ткаченко виділяє груповий літературний портрет та портрет одного персонажа [21]. Науковець Т. Насалевич використовує поняття груповий портрет та монопортрет [21]. Груповий літературний портрет і монопортрет відрізняються за кількістю осіб, які представлені в описі чи зображенні в літературному творі. Монопортрет стосується детального опису або зображення лише одного літературного персонажа. В цьому випадку, весь акцент приділяється розкриттю особистості, характеру, внутрішніх конфліктів та інших аспектів життя одного героя. Груповий літературний портрет, навпаки, охоплює опис чи зображення групи персонажів, які можуть взаємодіяти між собою або входити в спільний контекст. У цьому випадку, автор фокусується не тільки на індивідуальних характеристиках кожного героя, але і на їх взаємодії, відносинах та ролях у загальному сюжеті. Дослідник І. Страхов додає поняття парного портрету, особливістю його є не лише те, що персонажі презентуються попарно, при створенні такого портрету відбувається протиставлення двох героїв за психологічним контрастом [21].

Типологія портрету може визначатися в залежності від кількості деталей, що застосовувались автором при його створенні. Дослідник Т. Насалевич розрізняє:

- узагальнений портрет, що створює образ не конкретного героя, а представника певної групи, категорії чи типу осіб. У цьому портреті автор ставить за мету не так висвітлити індивідуальні риси одного персонажа, скільки передати загальні особливості, характеристики та характерні риси певного класу чи соціокультурної групи;

- детальний портрети, що надає опис персонажа з максимальною глибиною та докладністю. Автор стежить за кожною дрібницею особистості,

зовнішніх ознак, внутрішніх конфліктів та інших аспектів життя героя. Такий портрет дозволяє читачеві глибше зрозуміти, хто є цей персонаж, і як його особистість взаємодіє з подіями у творі.

В. Фащенко додає категорію абстрактного портрету – спрощене, символічне зображення персонажа чи групи персонажів, яке не розглядається в деталях, але вражає загальний настрій, ідею або тему. У такому портреті акцент робиться не на реалістичних деталях, а на вираженні концепції чи емоційного відгуку, коли персонаж твору характеризується узагальнено [18].

Важливим критерієм типології портретів є ступень сталості характеристик персонажу. Т. Насалевич розрізняє константні та неконстантні портрети [18]; А.Ткаченко відповідно називає такі типи статичним та динамічним портретом [18]. І. Страхов [18] дотримується також подібної класифікації, поділяючи портрети на:

- статичні – такі, що характеризують вже сформованого героя, особисті риси, характеристики якого, авторська оцінка залишаються незмінними протягом всього літературного твору;

- динамічні – такі, які відображують літературного персонажа в генезі, тому особливості його життя у творі можуть відобразитись у всіх аспектах його зображення та авторському ставленні.

Дослідниця О. Горшенева приділяє увагу кількості повторів портрету одного і того ж персонажу у літературному творі. Вона виділяє у такий спосіб портрети:

- локальні (замкнені), коли персонаж описується одноразово;
- розосереджені, коли портрет персонажу надається декілька разів або доповнюється у тексті художнього твору. Для аналогічних типів О. Мальцева користується використовує поняття компактного (детальний опис одноразово) та розосередженого (неодноразове портретування) портрету [18]. Т. Борисова називає аналогічні типи портрету концентрованим та неконцентрованим [18].

Проблематика типології літературних портретів виникає через різноманітність літературних творів, стилів, жанрів, епох, індивідуальних

підходів авторів та різних завдань, які вони ставлять перед собою при створенні персонажів. Кожний автор має свій власний підхід до розкриття персонажів, їх характеристик та ролей у творі. Велика кількість дослідників мають власні точки зору на типології літературних портретів, які можуть співпадати або відрізнятись у різній мірі.

РОЗДІЛ 3

ПОЕТИКА ПОРТРЕТУ В РОМАНІ «ДОМБІ Й СИН»

3.1. Система персонажів у романі

«Домбі і син» – один з найвідоміших та найбільш амбітних романів Чарльза Діккенса, надрукований у 1848 році. Він був створений у період найвищого піднесення чартистського руху в Англії, і цей громадський підйом мав значний вплив на автора. Роман став початком другого етапу творчості Діккенса. Письменник вітає французьку революцію, демонструючи зацікавленість у соціальних питаннях. У романі автор розгортає антигуманістичну сутність буржуазних відносин, вирізняючи широку картину соціального життя Англії. Твір став свідченням зрілої майстерності письменника, реалізм його творів зазнає змін, зростає показ соціальних явищ, глибина їх осмислення.

У творі присутні декілька сюжетних ліній, які збігаються і переплітаються між собою, утворюючи єдиний центр. Ідейно-художній центр твору в образі містера Домбі, впливо

вого англійського підприємця, що керує фірмою «Домбі і син». Грошові інтереси містера Домбі та діяльність його фірми впливають на долі інших героїв роману. Головна тема роману – це критика соціальних проблем і нерівностей в англійському суспільстві ХІХ століття. Діккенс вивчає теми людської гідності, моралі та взаємин між людьми. Цей роман також висвітлює важливі аспекти сімейного життя, долі жінок та дітей.

Система образів у романі «Домбі і син» представлена у характерній для Діккенса контрастній манері: герої негативні, сконцентровані навколо образу Домбі, що уособлюють різні види вад цього персонажу, і герої позитивні, що втілюють у собі протилежні риси, духовні цінності та чесноти. Однією з

особливостей твору є представлення Діккенсом деяких портретів парами, що допомагає відобразити контрастність згідно авторського задуму.

Ідейно-художнім центром роману є образ містера Домбі – англійського комерсанта, що очолює фірму «Домбі і син», займаючись веденням торгових справ. У різній мірі інтереси його капіталу мають вплив на долі всіх героїв роману, передусім на тих, хто пов'язаний із ним завдяки спорідненості. Назва роману також має подвійний характер: «Домбі і син» – так скорочено називається фірма, що є спадковою сімейною справою містера Домбі, а також це концепція життя комерсанта, де певна роль відведена йому самому та його спадкоємцю.

Не зважаючи на те, що містер Домбі – комерсант, його образ письменник розкриває через сферу родинних стосунків, демонструючи у такий спосіб характер взаємовідносин у буржуазному суспільстві. У родині Домбі все підкорюється суворим законам, у яких немає людяності. У своїх близьких Домбі бачить лише слухняних виконавців своєї волі та безмовних виконавців його волі людей, що мають слугувати інтересам його фірми. Домбі розцінює людей лише з точки зору корисності для своєї справи.

Цей портрет в на початку роману створює експозиційне враження, у якому автор закладає глибокий змістовний потенціал, що буде послідовно розкриватись в подальшій сюжетній лінії всього твору. Портрет містера Домбі, що сидить у кутку темної кімнати на великому кріслі, демонструє його ізольованість, відчуженість, холодність і одночасну високу соціальну статусність. Вже з перших рядків роману Діккенс ставить Домбі ніби окремо від інших персонажів твору, уособлюючи в його портреті певну низку характеристик, що має сформувані у читача відповідне враження про цей художній образ. Його новонароджений син, що перебуває в колисці, немовля, в якому втілюється першочергово не любов батька, а його амбітні плани. Він мирно спить укутаний, оточений турботою і теплом, не зважаючи на те, що його матір скоро покине цей світ. Портрет буде також доповнюватись

деталлями, але хлопчик таким і залишиться протягом свого недовгого життя: фізично вразливим, але відчувши на собі багато кохання та опіки.

Починається роман описом головного героя роману містера Домбі та його новонародженого сина, це візуалізація автором групового портрету основних персонажів твору: «У великім кріслі край ліжка в кутку кімнати сидів Домбі, а тепло сповитий Син лежав у маленькій плетеній колиці, дбайливо примощений на низенькій канапі перед самісіньким каміном, – здавалося, його щойно зліпили з тіста, а тепер мають підпекти на вогні.

Домбі прожив майже сорок вісім років. Син – лише сорок вісім хвилин. Домбі – червонястий на виду, гарний, поставний чоловік, – проте занадто суворий та бундючний, щоб можна було відчутти до нього прихильність, – почав уже лисіти. Натомість Син, – звичайно, чудовий хлопчик, – ще зовсім не мав волосся, був геть червоний, зморщений і вкритий плямами. На обличчі Домбі вже зробили позначки безжальні близнюки – Час і брат його Клопіт, що, простуючи людським лісом, карбують людей, мов зрілі дерева на зруб. – А на синовім обличчі тяглись і схрещувалися сотні малесеньких брижиків, які той же зрадливий Час мав ще з утіхою розгладити пласким боком своєї коси, ніби готуючи поверхню для подальших, куди глибших, утручань» [14].

Його новонародженість, «свіжість», «напівготовність» [14] підкреслюється спробами оточуючих зігріти малюка ще в перші хвилини його життя, коли він спить біля каміну. Цей предмет інтер'єру буде і в подальшому виникати в описах, як улюблене місце перебування болючого хлопчика.

Поль – син Домбі – це інший ключовий персонаж у романі «Домбі і Син» Чарльза Діккенса. Його образ відіграє важливу роль у вивченні теми дружби, соціальної адаптації та впливу англійського суспільства на особистість. Поль народжується з фізичними вадами, його здоров'я є слабким, і ті заходи, що вживає батько, не виявляються корисними. Його фізичні обмеження роблять його соціально виключеним, і суспільство відноситься до нього з жалем. Поль отримує свою долю кохання від сестри, опіку від людей, яким її довіряє батько

хлопця, але його кінець все одно передчасний. Хлопчик вмирає, не зважаючи на велику кількість піклування.

Чарльз Діккенс дає читачеві унікальну можливість зануритися у внутрішній світ Поля через його внутрішні монологи та роздуми. Це дозволяє зрозуміти його внутрішню боротьбу, якою охоплене життя хлопчика від моменту його народження. Поль бореться за своє місце у суспільстві та за можливість самовизначення, не зважаючи на свої фізичні обмеження. Його характер і сила волі стають важливим елементом повного розкриття літературного образу.

Не зважаючи на те, що син Домбі виховується в достатку та опіці, від нього в подальшому батько чекає здатності служити сімейним інтересам. Його батько, сприяє його вихованню, прагнучи зробити з нього гідного спадкоємця своєї фінансової імперії. Тиск і очікування, пов'язані з його родинним ім'ям та соціальним статусом. Це впливає на його самооцінку і ставлення до навколишнього світу.

На момент народження сина Домбі вже має дитину – доньку Флоренс, якій виповнилось шість років. До доньки містер Домбі був байдужим від її народження: «Та що там якесь дівча для «Домбі і Сина»! В капіталі фірми з такою гучною назвою дівчисько — лише низькопробна монета, яку ніхто не бере, — нікудишній хлопець, та й годі» [14].

Дівчинка занадто прив'язана до матері, але це не свідчить про те, що вона не любить свого батька. Флоренс протягом років свого життя намагалася завоювати його прихильність. Її життя спіткають важкі втрати: помирає спочатку її матір, а потім брат Поль, з яким у неї тісні стосунки.

Флоренс – це один з ключових персонажів роману «Домбі і син» Чарльза Діккенса. На думку деяких критиків, саме вона, а не її брат чи батько є головною героїнею твору. Дівчинка відіграє важливу роль в розкритті тем родинних відносин, жертвності та впливу соціальних умов на індивіда. Флоренс втілює образ невинної і чистої дівчини. Цей образ є світлим в системі персонажів твору, як і постать її молодшого брата. Вона надзвичайно добра,

м'яка, але в той же час дуже сильна, що робить її привабливою для читача. Її чисте серце і віра в добро стають контрастом до багатьох негативних аспектів суспільства та інших персонажів у романі.

Важливу роль в житті дівчини відіграє боротьба з самотністю та втратою. Флоренс переживає важку самотність та втрату після смерті близьких людей. Її мати померла при пологах, батько виявляється холодним та байдужим. Ці обставини визначають її пошук любові та прийняття у світі, який не завжди готовий це їй надати. Суспільство в цілому відкидає Флоренс через її батьківський шлюб та соціальний статус. Її батько, Домбі, бачить її як засіб для власного соціального піднесення і не приділяє уваги її емоційним потребам. Ця невизначеність і неприналежність в суспільстві роблять її образ трагічним.

Флоренс вирушає в довгий шлях розвитку від слабкої, самотньої дівчини до сильної та незалежної жінки. Її боротьба з труднощами формує її характер і виробляє в ній силу волі. Вона представляється на перших сторінках роману дівчинкою, яка після смерті матері залишилась нікому не потрібною. Батько ставився до неї, як до непотрібного предмету в своєму житті: «Його почуття до дочки було незичливе від самого її народження. Він не відчував огиди до неї, чимсь таким не варто було ні забирати собі час, ні псувати собі гумор. Флоренс ніколи не була для нього відверто неприємною особою. Але тепер вона починала його дратувати. Вона порушувала його спокій. Він охоче не думав би про неї, коли б знав, як це зробити. А може, — хто візьметься це розгадати? — він боявся, що зненавидить її» [14].

Після смерті сина Домбі відчуває втрату найдорожчого, і це не додає йому любові до доньки. Наприкінці ж твору Флоренс стає щасливою жінкою. Такий розвиток був типовим для Діккенса, твори яких мали якщо не щасливий фінал, то у позитивних героїв відбувалися зміни в житті, що робили їх щасливими. Образ Флоренс є важливим елементом роману, оскільки він допомагає розкрити численні теми, такі як соціальна несправедливість, роль жінки у суспільстві та значення родини.

Портретування та характеристика героїв набувають додаткового контрастного відтінку, завдяки появі третьої особи Флоренс, дочки Домбі та сестри Поля. Спілкуючись з батьком, інтуїтивно відчуваючи його холодність і практичний зміст його кохання, Поль описується як маленький дідок, і Домбі уражається змінами свого сина під час спілкування з ним.

Примітно, що до детального портретування містера Домбі та його сина Поля письменник звертається неодноразово у романі, у той час як портрету Флоренс у творі немає. У тексті виникають короткі загальні описи героїні: темні очі, темне волосся, миле обличчя. Портретна характеристика Флоренс замінюється описом страждаючої самотньої душі, яка на початку розповіді втрачає матір, потім – молодшого брата, після чого намагається добитися любові батька, але спроби виявились марними. Дитяча туга за недотриманими ласкою та любов'ю, страх перед самотністю та відчуття власної незначності, спроби завоювати увагу та довіру близьких та інші психологічні проблеми зненавидженої дитини стають для Діккенса важливішими, ніж зовнішній вигляд героїні, яка живе своїм самотнім, замкнутим світом, сподіваючись на визнання.

За будовою в центрі роману знаходиться монументальний образ комерсанта Домбі. Його оточують егоїсти та користолюбці масштабу меншого, вони підлещуються до комерсанта та бояться його, виконують його прохання та забаганки, тобто виступають саме у тій ролі, яку їм відводить містер Домбі. До них належать:

- керуючий торговим домом Джеймс Кракер – лицемірний та аморальний представник торгового світу, своєрідний хижак, який грає важливу роль у розвитку інтриг та динаміки роману. Джеймс Кракер відносить себе до класу підприємців, хоча, по суті, є торговцем. Він є успішним керівником торгового дому, що робить його важливою фігурою в соціальному ландшафті твору. Кракер взаємодіє з Домбі в справах та фінансах, їх відносини визначаються бізнесовими інтересами та прагматизмом, але в присутні елементи конфлікту та конкуренції. Джеймс Кракер може представляти

типовий образ безжального бізнесмена того часу, сфокусованого на прибутку та успіху. Його характер може відображати теми бездушності та аморальності бізнес-середовища. В романі Кракер взаємодіє з різними персонажами, представляючи різні соціальні класи та погляди на світ;

- місіс Чік – самовпевнена сестра містера Домбі Місіс Чік є вдовою і працює в родині Домбі як гувернантка для Пола Домбі, сина головного героя, Пола Домбі старшого. Луїза Чік грає невелику, але важливу роль в розвитку подій в романі, і її персонаж відображає певні соціальні та моральні аспекти образу жінки у вікторіанському суспільстві. Так само як його брат, місіс Чік впевнена у виключності всього, що пов'язане з іменем Домбі;

- майор Брегсток – розкутий та хитрий хвалько. Майор Брегсток з'являється в романі як близька до містера Домбі та його бізнес-партнера містера Д'юфіла особа, і вони спільно ведуть ділові справи. Майор Брегсток взяв участь у важливих подіях роману, особливо в частині, що стосується фінансових труднощів і краху фірми «Домбі і син». Його персонаж є одним з елементів широкого соціального та фінансового портрета, який намалював Діккенс у своєму творі;

- слуги в домі містера Домбі на чолі з догідливим Таулінсом, а також службовці фірми;

- Джон Каркер – брат Джеймса Каркера, який постійно нагадує своєму братові братові Джеймсу про його минулу вині, не вірячи в його порядність і викликаючи в ньому ще більші докори совісті. Портрет Джона Каркера відтворюється Діккенсом без співчуття, автор не закликає читача здивитися у внутрішнє через зовнішнє, його вигляд змальований жорстко і іронічно.

Плітками слуг та службовців супроводжуються всі події в родині містера Домбі, а також його торгові справи, адже побут та бізнес власника фірми тісно пов'язані між собою.

Окрім образу Флоренс, в романі присутні інші жіночі образи, що відіграють значну роль. Чарівний образ Харієт Каркер, життя якої присвячене служінню брату Джону, а також допомозі знедоленим. Біблійні традиції

відчуваються в образі Харіет Каркер, яка є доброчесною сестрою лиходія Каркера. По-християнськи вона залишила багатий будинок брата заради того, щоб розділити тягар і бідність, що спіткали іншого брата. Показовою в цьому сенсі є її зустріч із каторжанкою, яка виявляється жертвою її злочинного брата, ставши жебрачкою. Харіет не просто щиро співчуває її трагедії, а й надає їй притулок, а також розділяючи з жінкою ті невеликі гроші, які є має сама. Харіет намагається умовляти Еліс, чиє серце повно ненависті до Каркера, в тому, що ніколи не пізно виправитися, закликаючи жінку до каяття. Доброта Харіет ніби спокутує провину брата, але Еліс Марвуд не сприймає цього спокути. Вона мститиме Каркеру за своє зламане життя.

В творі мало описів дружин містера Домбі, портрети відтворюються Діккенсом в незначній мірі, але вони мають значення для концепції всього твору. Перша дружина містера Домбі на ім'я Фані вмирає після пологів, завдяки яким на світ з'явився син Домбі. До дружини Домбі відноситься відчужено, не зважаючи на те, що він ніби звертається до неї словом «люба», радиться з нею з приводу імені дитини. Проте, шлюб для містера Домбі – це втілення надії мати спадкоємця. Отримавши від лікаря інформацію про те, що його дружина дуже ослабла, граф Домбі не турбується про неї: «... він ясно відчув, що якби його дружина рознедужалась і померла, то йому було б дуже шкода, він жалів би за нею не менше, ніж за якоюсь тарілкою, чи шафою, або іншим необхідним хатнім пожитком, за яким щиро шкодуєш, коли втратиш. Тільки, звичайно, це був би холодний, діловий, незворушний джентльменський жаль» [14]. Місіс Домбі за роки життя із своїм чоловіком не була притіснена ним, але і не отримала від нього належних почуттів. «Місіс Домбі мусила бути щасливою. Бо дітись їй було нікуди» [14].

Впевненість у владі грошей, яку містер Домбі повністю сповідує і намагається передати своєму синові, відіграє значну роль у його другому одруженні. Він прагне якомога ближче контактувати з аристократами, а тим більше, з аристократками. Контакти такого роду можуть підвищити авторитет

фірми, адже красива дружина, що має родовід, може стати непоганою рекламою для високоповажних клієнтів містера Домбі.

Свою другу дружину Едіт він просто купляє у її матері місіс Ск'ютон. З матір'ю та її красунею-дочкою Едіт містер Домбі знайомиться на відпочинку. Вони виявляються старими друзями майора Бегстока, і знайомство закінчується шлюбом на радість місіс Ск'ютон. Домбі вважає шлюб, особливо з таким чоловіком, як він, є найзаповітнішою мрією будь-якої жінки. Едіт скоро розуміє, що такий союз є результатом ганебної домовленості, де в якості товару виступає вона сама. Жінка помстилася графові, погодившись на втечу з містером Каркером – завідувачем, який систематично обкрадав містера Домбі. Він не лише цинічно довів до краху бізнес самого Домбі, а ще й вмовив його дружину втекти з ним до Франції у річницю їхнього весілля.

Шлюб для містера Домбі продовжує бути тим самим, як і купівля необхідної речі. Це своєрідна комерційна домовленість, адже чоловік жалів за першою дружиною, як за предметом інтер'єра, а не за близькою йому людиною. Місіс Ск'ютон, не зважаючи на всю огидливість її вчинку, постає як жертва соціальних норм та очікувань свого часу. Її історія служить критикою жорстких суспільних стереотипів і ролей, що призначаються жінкам у суспільстві ХІХ століття. Неприродність, паразитизм та егоїзм місіс Ск'ютон висвітлили негативні риси певної категорії жінок, що були сучасницями Діккенса. Едіт помстилася, а містер Домбі завдяки своїй пихатості втрачає не лише дружину, а й доньку. Флоренс намагалася висловити батькові своє співчуття. Але він не приймає прив'язаності доньки, а навпаки, вижинає її у розпачі.

Місіс Пічпін є вдовою і володаркою пансіонату в Брайтоні, де Поль Домбі перебуває через стан свого здоров'я. Вона є суровою та владною жінкою, яка веде свій пансіонат за власними правилами. Її опис свідчить про несприятливий характер та певні фізичні особливості. Завдяки так званій турботі жінки, здоров'я Пола погіршується. Її «виховні заходи» повільно вбивають дитину. Місіс Пічпін взаємодіє з іншими персонажами роману,

зокрема, вона є непокірною Сьюзен Ніппер, яка пізніше стає господинею в родині Домбі. У романі вона виступає як один з елементів соціального та характерного конфлікту, який відтіняє багато аспектів вікторіанського суспільства та його неправильності.

Серед персонажів роману ті, хто живе за нормами людяності, порядності, хоча і знаходиться в оточенні містера Домбі. Це містер Тудль – залізничний робітник., дружина якого Поллі Туддль стала добродушною годувальницею маленького Поля. Містер Домбі поставив до неї декілька умов, найважливішими серед яких були зміна імені на «місіс Річардс» на час годування та доглядання хлопчика, якомога менше часу приділяти власній родині, а також годувати Поля, але не приймати його у своє серце. Тільки на таких умовах господар погоджувався оплачувати її роботу, а при скінченні умов контракту мала скінчитися і оплата.

Головним осередком добра в романі є особливе місце, куди не могло потрапити будь-яке виявлення зла – це лавка морських інструментів «Дерев'яний мічман» старого Соля Джилса. Серед її мешканців та постійних відвідувачів насамперед представлений капітан Катль. Ці образи відрізняє безкорисливість – головна відмінна ознака позитивних героїв, що протиставляє їх світу власності, егоїзму та наживи.

Міс Сьюзен Ніппер була вірною служницею Флоренс. Читач знайомиться з нею, коли вона була ще маленькою дівчинкою. Майже через десять років Сьюзен пояснює містеру Домбі, що його ставлення до доньки є емоційною зневагою, через що служниця була вимушена покинути будинок Домбі. Пізніше шляхи Сьюзен та Флоренс перетинаються у «Дерев'яному мічмані», а дівчина виходить заміж.

Щирим та позитивним є образ Уолтера Гея – молодого та енергійного чоловіка, який починає свою кар'єру в компанії Домбі. Він входить до служби в якості клерка та стає одним із працівників у фірмі «Домбі і син». Уолтер вирізняється своєю щиросердечністю, доброзичливістю та доброзичливістю, що ставить його в контраст до інших персонажів, зокрема, до холодного та

амбіційного містера Домбі. Його персонаж грає важливу роль в розвитку подій у романі, особливо у відносинах з Полом Домбі – сином. Уолтер Гей виступає як символ доброти та людяності в обличчі холодного та безжального світу вікторіанського суспільства.

В романі «Домбі і син» представлені інші персонажі. В оточенні містера Домбі зустрічаються окремі люди, які дійсно йому віддані за певних причин. В романі відведено місце для окремих представників так званих низів, що втратили високі моральні якості. Це «добра» місіс Браун – торговиця ганчір'ям, що ненадовго викрадає Флоренс аби привласнити її одяг, та її донька Еліс, Роб, що втратив вірний життєвий шлях.

Не можна сказати, що Діккенс висловлює свій негатив при формуванні портретів цих персонажів. В них письменник вбачає трагічне виключення, результат пагубного впливу буржуазного середовища та його конкретних представників на життя та долі звичайного народу. У долях місіс Браун, Роба, Еліс автор висловлює своє обвинувачення в аморальності представникам правлячих класів, жертвами яких стають безправні та беззахисні бідні люди.

У портретах персонажів роману «Домбі і син» відображається англійське суспільство епохи чартизму, продемонстровані його різні прошарки, що сприяє створенню декількох сюжетних ліній у творі. Головною особливістю системи персонажів є те, що Чарльз Діккенс розділив їх на дві групи: ті, що оточують містера Домбі, і ті, що «живуть серцем», знаходячись поряд із Флоренс та Полем. Симпатії автора на стороні другої групи, що він не приховує від читача.

3.2. Засоби створення портретних характеристик

У романі «Домбі і син» достатньо велика кількість діючих персонажів. Чарльз Діккенс надає їх численні портретні характеристики, використовуючи різноманітні засоби для їх створення.

Важливе значення письменник надає опису зовнішності своїх персонажів, якій міг бути детальним або більш поверхневим. Автор уважно підходив до опису фізичного вигляду кожного персонажа, включаючи риси обличчя, стиль одягу, поставу та інші деталі, які можуть впливати на сприйняття його читачем.

Описи зовнішності також об'єднують батька і сина, адже письменник дає обом характеристики «лисий» і «червоний», проте, відразу визначає і протилежні фізичні характеристики: перший – гарний і добре складний, другий – слабкий і безпорадний. Містер Домбі пихатий і суворий, що є його звичайним станом протягом усього роману. Стислі кулачки сина, описані в наступному абзаці, свідчать про його фізичну слабкість. Саме так він зустрічає життя, яке буде для нього суцільною фізичною боротьбою за виживання. Відмінність і одночасна подібність батька і сина відмічається письменником у зморшках, які у містера Домбі є надбаними з віком, а у сина – притаманним новонародженим дітям.

Портрети Домбі та сина домальовуються протягом розвитку сюжету роману, залишаючись взаємозалежними та доповнюючи одна одну. Але контраст у зображенні Домбі і сина залишається і далі. «Це була найдивніша пара, яку колись висвітлювало полум'я каміна. Містер Домбі, такий прямий та урочистий, дивиться на вогонь; його маленька копія зі старечим обличчям вдивляється в червоні даліни з напруженою і зосередженою увагою мудреця. Містер Домбі зайнятий складними мирськими планами та проектами; маленька копія зайнята бозна-якими божевільними фантазіями, неоформленими думками та неясними міркуваннями. Містер Домбі одеревів від крохмалю і зарозумілості; маленька копія – через спадковість і внаслідок несвідомого наслідування. Один є подобою іншого, проте вони жахливо несхожі» [14].

Портрет містера Домбі домальовується і у день хрестин його сина, доповнюючись новими подробицями. Ч. Діккенс надає читачеві опис похмурого осіннього пейзажу, на тлі якого розкривається настрій містера

Домбі: «... був то сірий, наче залізо, осінній день з пронизливим східним вітром, що цілком пасував до загального настрою в домі. Містер Домбі, стоячи у своїй бібліотеці, уособлював у власній персоні і вітер, і сірість, і весь цей осінній день хрестин. Він чекав на гостей, холодний та непривітний, як погода, і коли його погляд падав крізь шибку вікна на дерева в маленькому подвір'ї, з них осипалося брунатне й жовте листя, немов уражене хворобою» [14]. Письменник підкреслює, що містер Домбі дотримується важливості моменту, адже це важлива подія у житті його спадкоємця: «Він був одягнений у щільно застебнутий фрак з важкеньким золотим ланцюжком, білій краватці і риплячих черевиках» [14].

У цих сценах завдяки опису зовнішності головного персонажа Діккенс не лише зображує його, а розкриває відношення Домбі до новонародженого спадкоємця, життєву позицію і її виявлення, яка відіграла роль не лише у його долі, а й долях оточуючих його людей. Тут і далі автор застосовує прийом контрастності, протиставлення одної позиції іншій: Домбі та син, фізична сила і слабкість, духовна сліпота і чуйність. У цих описах ніби протиставляються два життя: життя тепле, яке підвладне почуттям та сердечності, ніби вогонь у каміні, та життя, що підкоряється матеріальним, раціональним величинам, а не істинам людяності, ніби відблиски гудзиків та золотого ланцюжка містера Домбі, що прагнув знаходитись подалі від джерела тепла та світу.

У створенні описів та портретів Ч. Діккенс і надалі прибігає до прийому контрастності, звертаючись до подальшого порівняння персонажів. Письменник подає їх попарно в описовому контексті, що є ще одним засобом створення портретних характеристик. В іронічному описі Тудля і Домбі, автор відтворює такі протилежні характеристики як багатство і бідність, важка фізична праця і робота в офісі. Тудль «...був сильний, незграбний, сутулий, неповороткий, кудлатий чоловік у мішкуватому костюмі, з густим волоссям і бакенбардами, що стали темніше, чим були від природи, можливо завдяки диму і вугільного пилу, з мозолистими, вузлуватими руками і квадратним чолом, шорстким, як дубова кора» [14]. Він є повною протилежністю містеру

Домбі, який був «одним з тих чисто поголених, випещених, багатих джентльменів, які блищать і хрумтять, як новенькі кредитні квитки, і, здається, ніби їх штучно підбадьорює збуджуючу дію золотого душа» [14].

Контрастне портретування застосовується автором і для інших персонажів роману, сприяючи більш глибокому сприйняттю цих персонажів. Воно виконує функцію антиципації, дає читачеві матеріал для упередження, дозволяє йому бачити контраст вже у діях героїв. В подальшому ефект впізнавання посилює ефект естетичного сприйняття, читач є підсвідомо готовим до того, що герої виступають протилежними один одному.

Контрастні портретні описи, що відносяться до засобів створення портретних характеристик, висвітлюються на прикладі другорядних героїв роману, братів Джона та Джеймса Каркерів. Вони протиставлені у плані особистісних характеристик: щирість та лицемірство, чесність та брехливість, порядність та аморальність. Їх матеріальні та соціальні життєві позиції цілком протилежні: молодший клерк Джеймс живе дуже скромно, Каркер-завідувач керує фірмою та багатий. Діккенс використовує цю контрастність надмірно, щоб викликати у читача певні асоціації, підсилити реалістичність цієї картини.

Близька спорідненість братів Каркерів відтіняє полярність персонажів та відтворення їхніх портретів у тексті. Молодший брат Джеймс «був не старий, але волосся в нього було сиве; плечі згорбилися або зігнулися під тягарем якоїсь великої скорботи, і глибокі зморшки перетинали його виснажене, сумне обличчя. Блиск очей, вираз обличчя, навіть голос його – все було тьмяно й неживо, ніби дух у ньому спопелився. Він був одягнений пристойно, хоч і дуже просто, у чорне; але одяг його, до речі, ніби зіщулювся і стиснувся на ньому і приєдналася до жалобного благання, яке виражала вся його постать з голови до п'ят, – він хотів залишатися непоміченим і самотнім у своєму приниженні» [14].

Вже при першій зустрічі із персонажем, читач отримує вичерпну портретну інформацію: його вік та вікові характеристики, колір волосся, особливість фігури, вираз обличчя, одяг. Портрет психологічно впливає на

читача, збуджуючи в ньому почуття жалості та співчуття. Це відбувається за рахунок використання конотаційно негативної лексики: згорблені плечі, глибокі зморшки, виснажене обличчя, тьмянний блиск очей, фігура, що зіщулилася, самотнє приниження, чорний одяг [14].

Тягар провини за фінансову розтрату переноситься ним як особиста трагедія, що дискредитувала не тільки його самого, а й усю його родину. Це є основним підтекстом його специфічної поведінки, мовленнєвих та портретних характеристик, сюжетної ролі та взаємин із героями романного світу. Автор створює портрет «людини ще не старої, але виснаженої і сивої», «мовчазної, апатичної, приниженої» [14]. Завдяки цим характеристикам зрозуміло, що автор намагається дати змогу читачеві відчувати ту саму біду, зо відчуває літературний персонаж, розуміючи, що він вчинив непорядно.

Ефект контрасту, очевидний при сприйнятті портретів братів, посилює сприйняття. Портрет тихого, скромного Джеймса та зображення енергійного, активного Джона, створюють оцінні характеристики героїв і глибше зрозуміти їхні вчинки. Лицемірна та владна поведінка Каркера-завідувача сприймається гостріше, коли порівнюється зі щирою поведінкою Джеймса. Сила авторського на читача через портрети героїв доповнюється створенням атмосфери їхнього життя, що дозволяє пояснити вчинки.

Для поглиблення опису характерів своїх персонажів Діккенс вдало використовував діалоги, а також демонстрував їх мовленнєву манеру. Спосіб висловлювання, ведення промови, акценти та словниковий запас можуть розкривати багато про їхню особистість, соціальний статус та емоційний стан. В момент народження сина Домбі бажає дотримуватись неписаних правил поведінки у благополучній англійській родині, яким він показово слідував сам та створював всі умови для того, щоб його дружина Фані також дотримувалась їх. У своєму егоїстичному пориві радості він навряд чи помічає, що стан здоров'я його дружини значно змінився після народження сина. Домбі намагається вести з нею діалог, який мав би вести щасливий батько та

люблячий чоловік у момент народження довгоочікуваної дитини: «– Місіс Домбі... е-е... моя... моя люба.

Недужа подивилась на нього, і на її обличчі спалахнув рум'янець легкого подиву.

– А охрестимо його, моя... місіс Домбі, охрестимо його, звичайно, – Поль.

– Звичайно, – ледь чутно проказала вона або, радше лише ворухнула губами і знову заплющила очі» [14]. Цей діалог дивує саму жінку, яка проживає останні моменти цього життя. Містер Домбі розігрує цей фарс не для оточуючих. Це його вистава для самого себе, щоб втішитися моментом піднесення самолюбства замість того, щоб потурбуватися про дружину у тяжкому стані.

У якості засобів портретної характеристики Діккенс використовував внутрішні монологи для надання читачам прямого доступу до внутрішніх роздумів та почуттів персонажів. Це дозволяє краще зрозуміти мотивації та внутрішній конфлікт героїв. Індивідуальність манери промови притаманна більшості персонажів: морська термінологія Катля, ніби витончені, але насправді пихаті промови місіс Ск'ютон, «вагомні» висловлювання самого Домбі доповнюють їх портрети новими характеристиками.

Художньому стилю Ч. Діккенса притаманне використання різноманітних лексичних засобів для посилення значення висловлювань, надання експресії, збагачення літературних творів, наділення персонажів яскравими характеристиками тощо. Широко використовуються мовні засоби, що посилюють дієвість висловлювання в романі «Домбі і син», автор застосовує їх для надання оціночних характеристик своїм персонажам, а також розширення їх літературних портретів.

Принципово авторська позиція виявляється у романі завдяки: загальному семантичного компоненту, що міститься в семантичних структурах всіх засобів, що виражають авторське ставлення до реалій дійсності; синонімічним та антонімічним зв'язкам між ними; емоційною

співвіднесеності таких засобів [25]. Через ці зв'язки відбувається об'єднання окремих фрагментів тексту, в яких вони локалізуються в єдине ціле, центром якого стає образ автора, що сприймається у результаті як єдність ідеї.

Всю манеру авторської оповіді в романі характеризує своєрідна тональність, в якій письменник розповідає про своїх персонажів, ніби вимальовуючи їх. Працюючи в молоді роки карикатуристом, Діккенс зміг перенести це своє вміння на сторінки роману, надавши малюнкам в уяві словесну форму. Через таку манеру промови він чітко висловлює свої симпатії та антипатії, свої сподівання та свій авторський задум.

Для роману «Домбі та син» характерні два види протилежно орієнтованої лексики – позитивна та негативна, що є показником відповідного відношення автора до своїх персонажів, а також середовища, що їх оточує. Наявність такої лексики безпосередньо співвідноситься у творі з основною проблемою творчості письменника – проблемою добра та зла. В результаті взаємодії мовних засобів вираження авторських відносин у романі створюються два основні семантико-стилістичні поля – Добро і Зло, які на рівні цілого тексту об'єднуються в єдиний блок. Таким чином, до системи образів у творі додається ще один, невиражений але помітний образ автора.

Присутність письменника у творі створюється як лексикою, що безпосередньо виражає ставлення автора, так і лексикою, що виражає ставлення автора опосередковано, через зв'язок людини з навколишнім світом. Ч. Діккенс висловлює у романі своє ставлення до дегуманізованого світу, в якому живе і він сам, і його герої. Опис зовнішнього світу, що оточує Домбі, служить не просто тлом, а саме засобом його психологічні характеристики. Це знаходить відображення в романі в уявленнях речового світу, описів погоди і природи. Подібно до того, як похмуро на душі у Домбі через нездійснених планів, пов'язаних із сином, холодною і похмурою ставала навколишня його природа.

Поєднання різних мовних засобів роману допомагає авторові не лише висловити своє ставлення до реалій життя, а й сформувати відповідні портрети

персонажів його роману. Засоби образності в тексті роману не лише прикрашають його мову. Вони несуть в собі багато інформації, яка доповнює образну картину твору, несе в собі певний авторський задум щодо демонстрації життя того чи іншого персонажу, його звичок, традицій, особливостей, його характер та картину світу. Засоби створення образності є особливими тому, що Діккенс використовує оригінальні лексеми та стійкі поєднання, які відображають національну культуру. Такі засоби надають мові роману «Домбі і син» емоційності, виразності та образності.

Порівняння становить важливу складову образу, представляючи процес, який викликає живе пробудження ідей, місць, почуттів та різноманітних асоціацій шляхом використання яскравих та ефективних зіставлень. Порівняння – це художній засіб, що виявляється безпосередньо у порівнянні кількох явищ [26]. Порівняння вказує на подібність двох предметів, не переносячи ознаки з одного на інший. суттєво не впливаючи на стилістичне значення речення, не порушуючи його композиції, але надаючи йому стилістичного забарвлення.

Порівняння є одним із основних літературних засобів, які використовуються Ч. Діккенсом для створення образів та виразного опису в тексті роману «Домбі і син». Цей засіб виразності дозволяє автору виражати ідеї, обставини чи характеристики, порівнюючи їх з іншими об'єктами чи явищами.

Основна мета порівнянь – зрозуміти та передати щось невідоме чи абстрактне за допомогою відомого та конкретного. Наприклад, після народження сина він знаходиться біля каміну, там він і в подальшому полюблятиме проводити свій час. Його порівнюють зі свіжою булочкою, яку необхідно підрум'янити, відігріти біля вогнища. Джеймса Каркера автор порівнює з «вірним собакою» [14]. Його відданість сестрі, своїй справі, порядним людям не викликає сумнівів.

Використання авторського порівняння додає відтінків настрою містера Домбі: «Як остання соломина переломлює спину нав'юченому верблюдові,

так і ці підземні вістки підкосили пригнічений дух містера Домбі. Він провів до дверей молочного батька свого сина, чим той дуже втішився, і, замкнувши їх, у розпачливій самотині заходив по кімнаті. Попри всю свою накрохмалено-непроникну гідність і витримку, він плакав ревними сльозами і раз по раз, із чулістю, що її нізащо не виявив би при свідках, повторював: «бідолашний хлопчик!» [14].

Використовуючи порівняння, Діккенс описує гнітючу обстановку, що оточувала містера Домбі у його власному житлі: «Темно та холодно було в кімнатах, – здавалося, і вони були в жалобі, разом із мешканцями будинку. Книги на полицях вишикувані за розміром, як солдати, стояли в своїх холодних, ковзких і цупких уніформах, ніби просяклі усі однією думкою: холодно. Книжкова шафа, заклена й закрита на ключ, не допускала й гадки про якесь ближче знайомство. Бронзовий містер Пітт, на самому верху, без жодного натяку на своє божественне походження, стеріг неприступні скарби, наче зачарований арап. Видобуті з древніх могил дві урни по краях, ніби з двох амвонів, провіщали занепад і руїну, а дзеркало на камінній полиці, в якому водночас відбивалися обличчя містера Домбі, і його портрет, немов занурилося в тужні міркування» [14].

Діккенс використовує порівняння, щоб продемонструвати фактичне становище годувальниці Поля у будинку її наймача: «Річардс, яка в ролі почесної полонянки поселилася нагорі, світанок її нового життя видавався холодним і сірим» [14]. Проте, сама героїня сповнена світлих почуттів, тому образ вихованця викликає в неї лише позитивні асоціації: «...коли немовля в коротенькій полотняній сорочечці подерлось угору по сукні місіс Річардс, вона зайшлася таким захватом, що, забувши про своє інкогніто, не стрималася й вигукнула: «Хіба ж не красунчик, містере Домбі? Хіба не Купідон?» [14].

Деякі порівняння носять іронічний характер, що підкреслює авторську манеру портретування персонажів: «Місіс Уїкем була дружиною офіціанта, а бути дружиною офіціанта – це майже те саме, що бути вдовою» [14]. Натура хижака Джеймса Каркера стає помітною, коли розкривається виразна деталь

його портрету: «... з двома бездоганними рядами сяючих зубів... Розмовляючи, він весь час їх показував і посміхався такою широкою посмішкою, що було в ній щось, що нагадувало оскал kota» [14].

Серед засобів виразності роману присутня гіпербола, що використовується для навмисного посилення якості предмета або явища, виразності мовлення. Діккенс вживає гіперболу для створення стійких виразів, що демонструють особливі враження: «Полю, голубчику, – відповіла його сестра, – ти віддав міс Токс належне, як і годиться людині з твоїм проникливим розумом. Повір мені, – якщо є в англійській мові трійко слів, до яких вона ставиться з пошаною, майже з побожністю, то це – «Домбі і Син» [14].

Ч. Діккенс при портретуванні використовує метафору – художній засіб для якого характерними є перенесення властивостей із одного предмета, явища тощо на інші [26]. Метафора вживається для образності мови, вказуючи на те, що слова діють не в прямому, а в переносному значенні. Саме тому автор застосовує її для створення персонажів роману, формування яскравих образів.

Метафора є ефективним та дієвим способом вираження експресивності, тому має вплив на свідомість людини. Метафора – це особливе мовне явище, яке відіграє важливу роль у мові, наприклад, для висловлювання думок, почуттів та переживань, саме тому Діккенс звертається у неї для посилення характеристик своїх персонажів. Автор подалі в тексті доповнює портрет головного героя новими подробицями, які вказують на те, що Домбі не могли змінити всі нещасті, ніщо не могло торкнутися його холодної натури: «Тільки містер Домбі тримався незворушно. Його можна було б вивісити на ярмарку в Росії, як шмат мороженого джентльменства» [14].

Зворушлива сцена, в якій місіс Річардс пояснює Флоренс, що сталося з її матір'ю, також розкривається за допомогою метафори: «І серце дитини, – Поллі притиснула її до своїх грудей, – серце маленької донечки було настільки повне віри, що коли вона почула про це від чужої жінки, мамки, яка й не вміла все те розказати як слід, але сама була мамою дітям, – то втішилась і вже їй не було так самотньо» [14].

Серед засобів посилення образності присутні сталі вирази, наприклад: «Маленька Флоренс, використовуючи слушну нагоду, теж не пасла задніх» [14], «Чік, позбавлений домашнього нагляду, пустився берега: обідав по клубах та кав'ярнях, три рази явно тхнув тютюном, раз пішов сам до театру, – одне слово, попустив віжки» [14].

У романі «Домбі і син» присутня значна кількість символів, за допомогою яких автор доповнює портрети літературних героїв. Діккенс часто використовував символіку для підкреслення ключових рис персонажів. Виразні символи або предмети можуть бути пов'язані з конкретними героями, що підкреслюють їхню роль у романі.

Наприклад, символічною є однакова цифра віку батька та сина: сорок вісім, але одному – років, а іншому – хвилин. Суттєва різниця в часі підкреслює зрілість та силу батька, а також вразливість та тендітність сина. Обличчя обох персонажів вкривають тонкі зморшки, але у батька вони є надбаними з віком, а у сина – притаманними новонародженим дітям. Про це автор говорить з використанням уособлення, з деякою часткою філософствування, що дуже характерно для стилістики Діккенса.

Символічними є імена персонажів твору. Ім'я Домбі є досить відомим ім'ям у Англії, проте у романі воно має ще інше значення. В оригіналі роману словосполучення Anno Domini та anno Dombei фонетично схожі, тобто Домбі асоціює себе з самим Богом, Господом. Другий варіант розшифровки: do (робити), be (бути), my (мій) – Dombeu, сенс якої у непорушності володіння, приватної власності, що розкривається в образі головного героя та проявляється у ознаках концепту цього імені [30].

У романі «Домбі і син» будинок також грає важливу символічну роль, відбиваючи різні аспекти життя головних персонажів та їх взаємин. Будинок Домбі є символом статусу та багатства сім'ї, уособленням престижу та успіху, яких Домбі прагне досягти. Фізичний вигляд будинку, його велична архітектура та розкіш інтер'єру відображають високий соціальний статус родини Домбі.

Крім зовнішнього блиску, будинок також відображає холод та відчуження, які є у відносинах між членами родини Домбі. Будинок несе на собі відбиток особистості його власника, розкриваючи його жорсткість, холодність та деспотизм: «То був похмурий будинок – і знадвору, і всередині. Після похорону містер Домбі звелів понакривати меблі, – може, щоб зберегти їх для сина, з яким були пов'язані всі його плани, – і покої, oprіч тих, які він залишив для себе на нижньому поверсі, стояли неприбрані. Столи та стільці, збиті в купу на середині кімнат і обтягнені просторим саваном, набрали таємничих обрисів. Ручки дзвінків та дзеркала, понакривані щоденними і тижневими газетами, муляли очі уривками вісток про смерті та жахливі вбивства. Загорнуті в полотно канделябри і люстри здавалися величезними сльозами, що звисали зі стелі. З камінів тхнуло, немов із льохів чи боліт» [14].

Будинок також символізує своєрідне ув'язнення, в якому перебувають його мешканці, особливо для головного героя, Поля Домбі. Він змушений жити в цьому будинку, який стає для нього в'язницею. Домбі контролює кожен аспект його життя, позбавляючи його свободи та щастя. Однак з часом образ будинку починає змінюватися. З розвитком сюжету, будинок стає місцем конфліктів і розчарувань. Це призводить до усвідомлення основних персонажів у тому, що щастя і справжнє благополуччя неможливо знайти досягнуто через матеріальні речі та соціальний статус.

Контекст, в якому виявляються персонажі, та обставини, що оточують їхнє життя, також мають важливе значення. Діккенс вдало використовував ситуаційний контекст для підсилення або розкриття різних аспектів характерів.

У романі «Домбі і Син» Діккенс створює різні типи персонажів, відображаючи різні соціальні класи та характерні риси особистості. Це дозволяє йому висловити свою соціальну критику вад суспільства XIX століття, а також створює цікавих та живих героїв для читачів.

3.3. Комічне як засіб характеристики персонажів

Серед численних творів Ч. Діккенса роман «Домбі і син» можна назвати яскравим зразком прояву відтінків комічного та гумору самого письменника. У романі всебічно представлено органічне та складне переплетення дотепності, фантазії та гумору автора. Діккенс дає можливість читачеві посміятися з різноманітних характерів, що розкривають усі сторони національного англійського гумору. Створені автором образи дозволяють розглянути та проаналізувати особливості створення комічного ефекту, як засобу характеристики персонажів.

У романі «Домбі і син» літературознавці відмічають більш глибоке, порівняно з попередніми йому творами Діккенса, розуміння дійсності та всіх її протиріч. Особливість виявляється у тому, що обурення та гнів письменника поєднується з нещадним сміхом. Діккенс сатирично зображує і моральні каліцтва, притаманні окремим персонажам, та соціальне зло, що панує в сучасному йому суспільстві Англії. Саме ці об'єкти є предметом сатири письменника.

Характеризуючи своїх персонажів, Діккенс застосовує різні форми комічного: сатиру, гумор, іронію. Із іронічною гостротою автор відтворює у романі англійську аристократію, що втратила своє багатство, а тому намагається у будь-який спосіб поновити статки за рахунок буржуазних ділків. Яскравими прикладами цього є карикатурні зображення лорда Фінікса із своєрідною формою ніг, сера Скетлза, що отримав дипломатичну посаду лише завдяки своїм прославленим манерам, тещі містера Домбі, яка під маскою жінки, що хоче залишатися молодою, приховує сутність безжалісної торгівки. Вона здатна продати рідну доньку будь-кому, хто заплатить за це більше. І якщо лорд Фінікс зізнається, що сам собі вже «набрид», то інші представники так званої аристократії втрачають залишки людяності, не зізнаючись у цьому самим собі.

Містер Домбі підкоряє всі інтереси своєї фірми, і в той же час сама фірма поглинає його, перетворює на бездушний автомат, що служить їй процвітанню. Гроші, які є причиною того, що їх власників «шанують, бояться, поважають, підлещуються перед ними» [14], гроші роблять своїх власників «впливовими і великими» [14] в очах усіх людей, оскільки вони «можуть зробити що завгодно» [14]. Ось Домбі відчуває себе частиною світу, якому лише багатство вселяє самовпевненість і дає могутність; благополуччя фінансових підприємств – мета життя англійської буржуазії, комерсантів. ВУ втіленні своїх думок про Домбі, письменник відображує ставлення буржуазії до суспільства: «Земля була створена для Домбі та сина, щоб вони могли вести на ній торговельні справи, а сонце та місяць були створені, щоб осяяти їх своїм світлом... Річки та моря були створені для плавання їхніх суден... зірки та планети рухалися своїми орбітами, щоб зберегти непорушної систему, у центрі якої були вони»[14].

Діккенс використовує гіперболу для створення комічного ефекту в романі, розкриваючи багатство асоціативних відтінків авторського мовлення. Вона підсилює та увиразнює емоційне та оцінне забарвлення тексту і вказує на домінуючі риси авторського стилю. Важливо відзначити, що механізми створення індивідуально-авторських гіпербол та загальномовних є подібними і стимулюються однаковими процесами. Іншими словами, гіпербола не лише використовується для створення гумору, а й вносить важливий внесок у виразність та характер авторського мовлення.

Блискучий прийом гіперболи, що переростає в гротеск: інтересам фірми фантастичним чином підпорядковані небесні тіла. Це дозволяє Діккенсу глибше висвітлити згубні явища накопичення, егоїзму, характерні для світу буржуа. Грошові відносини, інтереси фірми замінюють собою відносини сімейні, людські, інтерес до прекрасного, живого. Життя тих, хто поклоняється владі грошей, перетворюється на механічне існування. Діккенс порушує питання, які є основними для існування суспільства, а саме – несумісність накопичення з мораллю, грошей із людинолюбством. Батьківське

почуття любові до сина у Домбі деформується, а любов до дочки виявляється зовсім неможливою.

Використання гротеску та ототожнення людини з її предметами одягу чи іншими речами є типовим прийомом Чарльза Діккенса. Це дозволяє йому не лише створювати гумористичний ефект, але й глибше розкривати внутрішній світ персонажів та їхні характеристики. У випадку з капітаном Катлом в романі «Домбі і син», це ототожнення допомагає створити яскравий образ та передати особливості його характеру.

Сприйняття капітана Катла як «людини з гачком» або «синього плаща» надає йому невибагливий, ексцентричний та комічний характер. Гротеск дозволяє вирізняти істотні риси персонажа та підкреслювати його особливості. Капітан Катл в романі стає символом та призначеним об'єктом для сміху, а його псевдоніми стають своєрідними лейтмотивами, які відображають його занурення у світ своїх власних уявлень та незвичайних звичок. Такий прийом також використовується для підкреслення соціальних або психологічних аспектів персонажів, а гумористичний ефект від цього витікає із суперечностей та абсурдностей цих асоціацій.

Зуби містера Каркера, які ніби почали жити власним життям по ходу розвитку сюжету в «Домбі та сині»: «Містер Каркер-завідувач здійснив у протягом дня безліч справ і обдарував своїми зубами безліч людей. У конторі, у дворі, на вулиці та на біржі зуби блищали і стирчали страшно. Підійшла шоста година, а з ним і гнідий кінь містера Каркера, і зуби, виблискуючи, попрямували до Чіпсайду» [14]. Гротескні зуби стають уособленою метафорою зла. Діккенс так і називає їх в одному фрагменті роману – «зброя зла»: «Вона кинула погляд тільки на його рота, але в кожному зубі побачила знаряддя зла» [14].

Широко і гостро письменник викриває в романі систему навчання у буржуазному суспільстві. Письменник із сарказмом розповідає про «чудову та глибоко продуману старовинну систему, освячену стародавніми звичаями, у відповідності до якої на посади наставників юнацтва, розповсюджувачів

моралі... призначали людей самих скучних та неприємних, яких змогли лише відшукати» [14]. Такою є «людоджерка» місіс Пінчін, що очолила пансіон, в якому починає свій шлях вихованця малий Поль Домбі, але не отримує від цього жодної користі, тільки шкодить своєму здоров'ю.

Виховання в будинку «прекрасної перуанки» місіс Пінчін виявляється не оригінальним, а безглуздим. «Всі називали її чудовою вихователькою» [14], а таємниця її виховання полягала в тому, щоб давати дітям все, що вони не люблять, і не давати того, що вони люблять. Наведений контраст дає зрозуміти, що система виховання місіс Пінчін не має нічого спільного з любов'ю до дітей та педагогікою. Обід вихованців, на відміну від обіду місіс Пінчін, складався «переважно з борошняної та рослинної їжі» [14]. На очах у напівголодних дітей бездушна Пінчин з'їдає відбивні котлети, що, на її думку, має покращити дитячі вдачі, хоча насправді розвиває забитість, заздрість та жадібність. У системі Пінч панує одна мораль: все має триматися на страху покарання. У плани місіс Пінчін «входило не допускати, щоб дитячий розум розвивався і розквітав, як бутон, але розкривати його насильно, як устрицю» [14]. Проте, громадська думка називає систему місіс Пінчін чудовою. Суспільство не помічає, як при подібному вихованні вродить дитячий розум, і Діккенс вважає своїм обов'язком, сатирично описавши перший ступінь дитячої освіти, прямо вказати на явне зло, яке приносить така система.

Родина Блімбер, що керує взірцевою школою для буржуазних та аристократичних нащадків, де все навчання полягає у заучуванні напам'ять складних великих уривків грецькою чи латинською мовами. Діккенс розповідає про школу наступним чином: «Заклад доктора Блімбера був великий теплицею, де працював форсуєчий апарат. Усі хлопчики розцвітали передчасно. Розумний зелений горошок дозрівав до Різдва, а інтелектуальна спаржа – цілий рік. Під наглядом доктора Блімбера математичний агрус... зазвичай з'являвся у найнесподіванішу пору року... Усі види грецьких та латинських овочів приносилися найсухішими гілками й у будь-який мороз. Природа не мала жодного значення. Для яких би плодів не був призначений

юний джентльмен, доктор Блімбер так чи інакше змушував його приносити плоди встановленого зразка... Але... не було належного смаку скороспілі продукти, і вони погано зберігалися» [14]. Система Блімбера абсолютно неефективна: прискорене освіту, у якому не враховуються індивідуальні здібності дітей, призводило до того що, що це плоди навчання «недовго зберігалися» [14].

Система Блімбера звалює на плечі нещасних учнів якнайбільше знань; у дітей поступово розвивається не прагнення навчатись новому, а справжня відраза до наук, причому деякі учні стають просто ідіотами. Сам Блімбер схожий на бездушний механізм, письменник порівнює його з годинником, а учні називають його виховання «ярмом Блімбера» [14].

У якості вихованця письменник наводить приклад Тутса, який «втратив мізки, коли в нього почали пробиватися вуса» [14], Брігса та Тозера, яких уві сні переслідують кошмарні уроки та багатьох інших жертв цієї «педагогічної системи» [14].

Пізніше цей навчальний заклад очолює бакалавр мистецтв лорд Фідер, але надії, пов'язані із змінами, не виправдовуються. Він є учнем Блімбера, одружений з його донькою, а це є надійною запорукою того, що принципи надання освіти залишаться незмінними. Навіть до школи Милосердних Точильників, призначену для навчання дітей з бідних родин, призначають працювати тих, хто нічого не знає та не є ні до чого придатним. Представники виховно-навчальних закладів – школи доктора Блімбера, пансіону місіс Пінчін, закладу «Милосердні Точильники» є уособленням суспільного зла, адже вони не просто є недосвідченими, а несуть ці вади представникам молодого покління на заняттях. Також це зло зосереджене у світському суспільстві, його наявність підкреслюють постаті місіс Ск'ютон, майора Бегсток, сера Барнет Скесілса, знайомих та гостей, що входять до кола спілкування Домбі та бувають у нього у гостях. Це середовище ділків, у якому правлять лише гроші, і представники англійської буржуазії занурюються в нього та змагаються за свій престиж.

Не найкращим варіантом є і «старовинний заклад «Милосердні Точильники» [14], де, за словами містера Домбі, учні здобувають благодійну освіту. В цьому закладі панує так званий вчитель – «перезрілий колишній Точильник суворої вдачі, який був призначений учителем, бо нічого не знав і був ні до чого не придатний» [14].

Система породжує ні до чого не придатних людей, які, своєю чергою, нічого, крім страху, навчити що неспроможні, збільшується кількість молодих людей, які, подібно до Роба Тудля, «збиваються зі шляху», стають злочинцями. Результат не може бути іншим, коли процесом освіти керують любди, які займають «місце вчителя з таким же правом, з яким міг би його займати мисливський собака» [14].

Предметом гумору у Діккенса є герой: його дії, зовнішність, мова, а також ситуація, в якій він опиняється, суспільна обстановка навколо нього. навіть ситуація. В описі дій героїв, даному в гумористичній формі, привертає увагу те, що у деяких випадках дії є абсолютно марними, помилково-непрактичними або безглуздими. Наприклад, капітан Катль щиро хоче допомогти своєму другові Соломонові Джилсу виплутатися з боргів. Спочатку капітан намагається, виклавши «дві чайні ложки і старомодні щипці для цукру, срібний годинник і готівку (тринадцять фунтів і пів крони)» перед маклером, внести якусь частину боргу. Потім, придумавши інший план порятунку друга, опинившись у містера Домбі, він «наблизився до столу і, розчистивши містечко серед чашок, витяг срібний годинник, готівку, чайні ложки та щипці для цукру, склав усе столове срібло в купу, щоб воно здавалося особливо цінним» [14]. Коли ж виявляється, що всі ці речі нікому не потрібні, Катль, «приголомшений великодушністю містера Домбі, який відмовився від скарбів, нагромаджених біля нього» [14], не міг утриматися, «щоб не схопити ліву руку цього джентльмена своєю лівою рукою» [14] ...і не доторкнутися до неї у пориві захоплення своїм гачком» [14].

Дії капітана Катла дійсно відображають безмірність його почуття, але виглядають безглуздо в контексті соціальних стандартів того часу. Капітан

Катл, з усією його гідністю і чесністю, виступає в ролі комічного персонажа через різницю між його власною переконаністю та сприйняттям його навколишніми. Він готовий віддати все своє майно для порятунку Джилса, але його скарби не мають жодної вартості в очах могутнього містера Домбі. Це створює комічну ситуацію, де його великі жертви виглядають нікчемними.

Капітан Катл, прагнучи допомогти, розцінює свої скарби як велике багатство, тоді як для містера Домбі вони є нічого не вартими. Ця непорозуміння створює ситуацію, де комічність не вбирається у форму звичайної соціальної взаємодії. Капітан Катл вирішує висловити свої почуття бурхливо і абсолютно беззахисно перед містером Домбі. Його незграбність у висловленні чистих почуттів додає комічності та нелепості ситуації. Героїчні, але несприйняті оточенням дії капітана Катла створюють комічний ефект, допомагаючи Діккенсу висміювати соціальні проблеми та абсурдність конкретних стереотипів і стандартів.

Серед позитивних персонажів твору більшість є непрактичними, довірливими та особливо наївними, тому їм особливо притаманні риси комічного. Часто їх комічність пов'язана з тим, що безкорисна людина обов'язково буде виглядати комічно у світі жорстоких ділків та егоїстів. Симпатії викликають дивовижні персонажі, якщо їм симпатизує автор. Наприклад, дивакуватий, не зовсім повноцінний Тутс, який саме завдяки цим вадам зберіг свою людяність і доброту. Його розумова неповноцінність не дала йому стати ділком на практиці, але в той же час позбавила його душевного омертвіння.

У промові Тутса завжди зустрічаються ввічливі форми-повтори; наприклад, «Дякую вам, це не має жодного значення!» [14], які він вставляє дуже часто дуже недоречно. Це робиться не так від звички бути чемним, як від збентеження. Взагалі, образ Тутса у Діккенса є гротескним, надаючи приклади того, що шлях Діккенса до глибоких людських почуттів лежить через гротеск. Тутс – щирий закоханий. Промова його часом дурна, безладна і безглузда, дії також смішні, але Діккенс не приховує недоліків Тутса, підкреслюючи, що

його «пороки стають приголомшливими чеснотами» [14]. Поєднання дурості та природності, безглуздості та зворушливості, комічності, характерної для «низького» та високих, світлих почуттів роблять образ Тутса, одним з найбільш яскравих гумористичних персонажів Діккенса.

Недарма лише звичайна дівчина Сьюзен змогла оцінити гідно людяність та відданість Тутса. На думку Діккенса, краще бути диваком із невласними іншим якостями, ніж розумником у тому сенсі, який вкладають в це поняття ділки та комерсанти, що не мають серця. З цього можна зробити висновок, що комічне в романі «Домбі і син» часто пов'язане із пошуком в людині позитивних моральних якостей.

Тональність авторської промови протягом роману змінюється. Вона може бути вона може бути комічною, іронічною, сатиричною. Доброзичливий м'який гумор в деяких фрагментах твору може доповнюватись ліризмом, який часто присутній в розповідях про Катла, Тутса, подружжя Тудль. Комічність застосовується для розкриття їх позитивних рис, що приваблюють і читача, і автора. Розповідаючи про міс Токс або інтер'єр її оселі, Діккенс стає іронічним. У тому, що пов'язано з негативними персонажами, гумор та іронія переростають у сатиру, можуть витіснитися сарказмом.

Світське суспільство, з усіма його пороками, жорстокими законами, ницістю та аморальністю, Діккенс висміює нещадно. Воно потворне і жахливе, якщо до нього належать чудовиська, подібні до майора Бегстока, місис Ск'ютон, пустоголові паразити, як сер Барнет Снетлс. Світське суспільство диктує свої умови, виносить вироки, розширюється за рахунок вискочок і снобів, що поповнюють його, прагнуть до вигоди і влади. Його фальш і неприродність, а також паразитизм підкреслені в образі старої місис Ск'ютон, яка вбирається, як молода дівчина; заграє, кокетує; полягає вже півстоліття у позі Клеопатри, має неприродно-рожевий колір обличчя. Страшну протилежність вона представляє ввечері, коли дотик до неї однієї зі служниць «був дотиком Смерті. Розмальована стара зморщувалась під її рукою, фігура зіщулювалася, волосся падали, темні дугоподібні брови перетворювалися на

рідкі пучки сивого волосся, бліді губи впадали, шкіра ставала мертвою і в'ялою; місце Клеопатри займала стара з тремтячою головою і червоними очима... Служниця з'являлася знову, щоб зібрати порошок Клеопатри, щоб на ранок він знову воскрес до життя» [14].

Роман «Домбі і син» Чарльза Діккенса відомий своєю сатиричністю та гострою критикою соціальних проблем, в тому числі нерівності та патріархальної системи. Комічні елементи у творі використовуються для характеристики персонажів та підкреслення соціальних недоліків

ВИСНОВКИ

У романі Чарльза Діккенса «Домбі і син» художня функція портрету грає важливу роль у розкритті системи образів, персонажів твору, їхнього внутрішнього світу та соціального статусу. Портрети в романі виконують кілька ключових функцій, що сприяють розкриттю тематики, проблематики, ідейного змісту твору та формуванню сюжетних ліній.

Через детальне зображення фізичних рис і психологічних особливостей персонажів, автор виводить на передній план їх характери, мотивації, слабкі та сильні сторони що допомагає розкрити особливості обставин, в яких вони перебувають. Портрети літературних персонажів часто мають комічні риси, що дозволяє авторові висміювати соціальні недоліки, стереотипи та несправедливості. Також в процесі портретування письменник зве рається до символізму, що допомагає передавати глибокі соціальні або філософські ідеї.

Портрети в романі можуть також слугувати інструментом для відстеження динаміки змін у персонажів. Через їх порівняння на початку і в кінці роману, можна виявити розвиток та трансформацію героїв. Художня функція портрету в романі «Домбі і син» Чарльза Діккенса полягає в тому, щоб розкривати глибину та складність персонажів, а також висміювати соціальні недоліки англійського суспільства XIX століття, що було однією з основних рис реалізму.

Портрети в романі «Домбі і син» представлені у різних типологіях: коли опис зовнішності героя займає окремий відрізок тексту, а також можуть доповнюватись у різних фрагментах твору, змінюючись із розвитком сюжетної лінії. Значну увагу автор приділяє емоційно-психологічному стану героїв, його особистісним якостям, вчинкам та мотивам поведінки, надаючи авторську характеристику та висловлюючи власне ставлення. Засоби виразності Діккенс використовує для підвищення емоційності, створення естетичного ефекту, стимулювання уяви та творчого потенціалу читача шляхом застосування різних засобів образності.

В цій дипломній роботі нами було розглянуто особливості створення портрету літературних персонажів на прикладі системи образів роману «Домбі і син». В ході дипломної роботи ми виконали завдання, поставлені на початку роботи, а саме:

- проаналізували специфіку творчого методу Ч. Діккенса;
- встановили зв'язок між творчістю Діккенса та англійською літературною традицією;
- надали літературного портрету та образу персонажу;
- проаналізували функції портрету в літературному творі;
- визначили структуру портрету та проблеми типології;
- розглянули систему персонажів у романі;
- охарактеризували засоби створення портретних характеристик;
- проаналізували комічне як засіб характеристики персонажів.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому, більш детальному, вивченню особливостей творчості Чарльза Діккенса, а також багатоаспектному дослідженні її проблематики з можливістю подальшого застосування результатів досліджень у зарубіжній літературі, літературознавстві та художньому перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. про англійську літературну традицію. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle.1>.
2. Астрахан Н. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми : навчальний посібник. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.
3. Бацевич Ф. Лінгвістика тексту / Ф. Бацевич, І. Кочан. Львів: ВидавФ, 2016. 315 с
4. Бобошко В., Мартинюк О. Англійський реалізм та Чарльз Діккенс. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Philologia/7_135945.doc.htm.
5. Бохун Н. В. Методика лінгвістичного аналізу портретних описів // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К.: 2015. Вип. 27. с. 21-30.
6. Василенко І. Специфіка літературного портрету як жанру української сучасної мемуарної прози. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3633/1>.
7. Волосова Т. Д. Англійська література. Тернопіль, 1997. 137 с.
8. Волощук Є. Зарубіжна література. К: Генеза, 2014. 407с.
9. Галич А. Портрет в українському літературознавстві // Язык. Литература. История. Культура. Проблемы изучения и преподавания: сб. статей первого международного интернет-семинара. Ланьчжоу: Ланьчжоуский политехнический университет, 2016. с. 48 – 54
10. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, С.Олійник. К.: Просвіта.2016. 329с.
11. Гізер В. Лінгвокультурологічні моделі текстів краєзнавчого характеру: доперекладознавчий аналіз. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2019. 385с.
12. Гнатенко К. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі // Науковий вісник Миколаївського національного

університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки. 2016. № 1. С. 59–64.

13. Голубенко Н. Когнітивні особливості перекладу художнього тексту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2019. Вип. 38. С. 134-137.

14. Діккенс Ч. Домбі і син. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=727#google_vignette.

15. Дубенко О. Порівняльна характеристика англійської і української мов. Вінниця: Нова книга, 2011. 328 с.

16. Дудар О. Лінгвостилістичні особливості портретизації персонажа / О. Дудар // Мандрівець. 2013. № 2. с. 67-69.

17. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник / Т. А. Єщенко. Київ : Вид.центр «Академія» 2009. 264 с.

18. Єрмоменко С. Портрет як засіб психологічної характеристики. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4307/1/30-41.pdf>.

19. Зарубіжна література / Кисельова Л. О., Нагорна Н. М., Наливайко Д. С., Шахова К.О. К. : Світ знань, 2014. 390 с.

20. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 253 с.

21. Касперський Е. Література. Теорія. Методологія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 237 с.

22. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2015. 368 с.

23. Кушнірова Т. В. Проблемні питання типології роману в літературознавстві. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua>.

24. Локайчук С. Мовний портрет слуги з Добромиля за однойменним романом Галини Пагутяк. URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/282/204>.

25. Образцова Є. Риси реалізму в романі Ч. Діккенса «Домбі і син». URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19891/1/MON_122-123.pdf.

26. Пашко С., Рябокiнь В. Англoмoвнi художнi засoби та спoсoби iх перекладу. URL: <https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals>.
27. Радзiєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лiнгвiстики тексту / Т. В. Радзiєвська. К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. 491 с.
28. Селiванoвa О. Лiнгвiстична енциклопедiя/Полтава: Дoвкiлля-К, 2011. 293 с
29. Селiванoвa О. Сучасна лiнгвiстика: термiнологiчна енциклопедiя Олена Селiванoвa. – Полтава : Дoвкiлля-К, 2006. 716 с.
30. Слово прoсвiти. URL: <http://slovoprosvity>.
31. Словник трoпiв i стилiстичних фiгур / автор-укладач В.Ф. Святoвeць. К.: ВЦ «Академiя», 2011. 176 с.
32. Сога Л. Стилiстичнi прийoми як основнi елементи збагачення англiйської мoви. Вiсник Житомирського державного унiверситету iменi Iвана Франка. Фiлологiчнi науки. 2021. №1 (94). С. 97-105.
33. Стилiстичнi прийoми i виражальнi засoби мoви. URL: <http://um.co.ua/4/4-10/4-102309.html>.
34. Стилiстика української мoви: Пiдручник / за ред. Л. Мацькo, О. Сидоренкo, О. Мацькo. К.: Вища школа, 2013. 462 с.
35. Твeрiтiнoвa Т. Iсторiя зарубiжної лiтератури ХІХ столiття. Дoба реалiзму : навч. посiб. для студ. / Т.І. Твeрiтiнoвa. К. : Кiїв. ун-т iм. Б. Грiнченкa, 2020. 424 с.
36. Ткаченкo А. Мистецтво слова: Вступ до лiтературознавства : Пiдручник для студентiв гуманiтарних спецiальностей вищих навчальних закладiв. Кiїв : ВПЦ «Кiївський унiверситет», 2003. 448 с.
37. Томусьяк Л. Портретний опис як структурний елемент художнього тексту. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1126/287075.pdf>.
38. Туриця О. Експресивнi засoби в англoмoвнiй художнiй лiтературi. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2022/35/11.pdf>.

39. Череповська Т. В., Падура М. Ф. Художнє порівняння в контрастивному аспекті. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. 2011. № 4 (3). С. 28–32.

40. Щербань Є. А. Огляд теоретичних досліджень структури та типологій картини світу людини / Є. А. Щербань // Вісник психології і соціальної педагогіки. К., 2010. С. 192-198.

41. Юркіна Л. Портрет літературного персонажу. URL: <http://weblib.pp.ua/yurkina-portret-17031.html>.

42. Ясинецька О.А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу / О.А. Ясинецька // Філологічні трактати. – 2010. №1. с. 96–100.

43. Leavis F.R., Leavis Q.D. Dickens, the Novelist. London: Chatto and Windus, 1980. 352 p.

**ALFRED NOBEL UNIVERSITY
EUROPEAN AND ORIENTAL LANGUAGES
AND TRANSLATION DEPARTMENT**

NATALIIA YEHORCHENKO

**THE ARTISTIC FUNCTION OF THE PORTRAIT IN THE
NOVEL BY CHARLES DICKENS "DOMBEY AND SON"**

ABSTRACT OF MASTER'S THESIS

Scientific supervisor

Stepanova Anna

Dnipro

2024

Charles Dickens is today recognized as a classic of world literature, achieving phenomenal success with readers during his lifetime. In English literature, the figure of the writer occupies one of the leading places. Dickens' works are distinguished by a unique authorial style, deep analysis of social problems, vivid characters, and ironic ridicule of the flaws of his contemporary society. The writer was quite close to national roots, and his works are considered an organic expression of the spiritual composition and mentality of the British. He vividly depicted the peculiarities of the life structure of his compatriots and the peculiarities of the national character.

The tremendous success of Dickens' works is still not fully revealed, although his creative legacy has been studied by a large number of literary critics. Creating novels in the era of the emergence of mass culture, Charles Dickens took into account the interests of the potential reader audience. The writer was knowledgeable about the social problems of his time, especially in the field of social inequality, poverty, and cruelty. In Dickens' works, bureaucracy, social injustice, and shortcomings of the social structure often come under irony and condemnation.

The work of Charles Dickens is considered an entire era of Victorian literature, which over time has entered into the masterpieces of world literature. In the writer's novels, his creative path is reflected: from a friendly caricaturist and humorist at the beginning to a tragedian who tried to change life for the better. In his novels, the aspiration for truth, romantic moods, and dreams are harmoniously combined with the real reflection of the political, social, and economic problems of English society in the 1830s-1870s.

Charles Dickens skillfully combined social motives with the peculiarities of the life of ordinary people who try to achieve personal happiness. The writer did not doubt the religious foundations on which he was brought up, but there was no fanaticism in his religiosity. Dickens' artistic method allows exploring human nature to determine what the relationship between reason and sensitivity should be in each character.

The characters of Charles Dickens' literary works are distinguished by vivid imagery. He subtly reveals the psychology of the characters, giving them a unique

character and properties. Thanks to this, a significant part of the writer's characters has acquired the traits of archetypality. Dickens uses sharp social humor and satire to ridicule the shortcomings of society. His works often contain comic scenes, but at the same time, they always carry a deep social meaning.

Many of Dickens' works are dedicated to the ideas of transforming literary characters, changing their essence under the influence of life circumstances. The writer demonstrates faith in the possibility of improving human character and social conditions through the inner and outer transformation of his characters.

In the novels of Charles Dickens, there is a place for mysteries, intrigues, and unexpected plot twists, which attracts reader interest. The writer uses direct appeals to the reader, comments, and digressions, giving his works a special interactivity. "Dombey and Son" is one of Dickens' most famous works. With their actions and thoughts, the characters of the novel demonstrate the system of values that society of the writer's contemporary England adhered to.

Imagery is an important category for a work of art, achieved through various literary and linguistic means used by the author to convey his ideas and impressions. In the novel

"Dombey and Son," the portraits of the characters play an important artistic function, helping to more deeply reveal their characters and contribute to the development of the plot. The portraits of Dombey, his wife, and his son are not just an external description of the literary characters. With their help, the author penetrates into the inner world of his characters, illustrating moral values and social relations of his contemporary era. Artistic portraits reflect the social status, character, and ambitions of the characters, helping to better understand the environment in which the events of the novel unfold.

Relevance of the thesis. Charles Dickens' novel "Dombey and Son," which became popular during the author's lifetime, remains relevant today due to its aspects of social, ethical, and moral problems. Themes of social inequality, poverty, power, are meaningful in the present day. The novel addresses issues related to family relationships, child upbringing, parental responsibility for their fate, which remain

relevant at all times. The work raises questions about social limitations for women, which persist in discussions of gender equality and women's rights in modern society. Particularly important is how the author constructs the resolution of these issues through the portrayal of characters, depicting their characters, relationships, moods, value systems, personal qualities, etc.

Charles Dickens' work has been studied by literary critics, critics, and linguists of different times. The peak of studying the writer's work and personality was reached in the 20th century when specialists from various countries undertook similar research. This period provided the academic basis for studying the author's works, including the novel "Dombey and Son". Among the researchers who studied the work of Charles Dickens, there are such as Antonova N., Boboshko V., Volosova T., Ivanyshyn V., Martynyuk O., Obratsova E., Tveritina T. Issues of typology and specificity of the portrait in literary studies were considered by Yeromenko S., Kalynyuk O., Kolshansky G., Kocherga S., Nasalevych T., Nevskaya P., Mikhailova E., Maltseva O., Pysarenko K., Tomusiak L., Yurkina L., and others.

The object of research in the thesis: Charles Dickens' novel "Dombey and Son". The subject of research: the artistic function of portraits of literary characters in the novel "Dombey and Son". The aim of the thesis is to analyze the portraits of the characters in the work and to identify the peculiarities of the artistic function they perform.

To achieve the set goal in the course of the thesis, the following tasks need to be solved:

- 1) identify the specifics of Charles Dickens' creative method;
- 2) analyze the connection between Charles Dickens' work and the English literary tradition;
- 3) provide a definition of the literary portrait, the image of the character, and their peculiarities;
- 4) analyze the functions of the portrait in the literary work;
- 5) determine the structure of the portrait and problems of typology;
- 6) characterize the system of characters in the novel;

- 7) highlight the means of creating portrait characteristics;
- 8) analyze the comic as a means of characterizing characters;
- 9) summarize the work done.

Main research methods: descriptive, structural-semantic and semantic-stylistic, as well as the method of sampling material from the text of Charles Dickens' novel "Dombey and Son" by component analysis, comparison, and generalization.

The scientific novelty of the thesis lies in the attempt of a comprehensive and systematic analysis of the peculiarities of portraits of literary characters in Charles Dickens' novel "Dombey and Son", determining the artistic functions that these portraits perform in the context of the analyzed novel, establishing whether such functions are universal or inherent only in a specific literary work.

The theoretical significance of the thesis lies in the fact that the study of the artistic function of the portrait in Charles Dickens' novel "Dombey and Son" will become one of the new stages in the study of the work of classical English literature.

The practical significance of the thesis is that its results can be used not only in literary research but also in writing essays, other course or thesis works. The proposed material can be applied in the study of Charles Dickens' work in higher educational institutions, as preparatory material for lessons in world literature, thematic seminars, conferences, exhibitions, etc.

The structure of the work. The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of used sources.

In Charles Dickens' novel "Dombey and Son," the artistic function of the portrait plays an important role in revealing the system of images, characters of the work, their inner world, and social status. Portraits in the novel fulfill several key functions that contribute to the revelation of the theme, problems, ideological content of the work, and the formation of plot lines.

Through the detailed depiction of physical traits and psychological characteristics of the characters, the author brings to the forefront their personalities, motivations, weaknesses, and strengths, which helps reveal the peculiarities of the circumstances in which they find themselves. The literary portraits often have

comedic features, allowing the author to ridicule social shortcomings, stereotypes, and injustices. Also, in the process of portraying, the writer resorts to symbolism, which helps convey deep social or philosophical ideas.

Portraits in the novel can also serve as a tool to track the dynamics of changes in the characters. Through their comparison at the beginning and end of the novel, one can notice the development and transformation of the heroes. The artistic function of the portrait in Charles Dickens' novel "Dombey and Son" lies in revealing the depth and complexity of the characters, as well as mocking the social shortcomings of 19th-century English society, which was one of the main features of realism.

Portraits in "Dombey and Son" are presented in various typologies: when the description of a character's appearance occupies a separate segment of the text and can also be supplemented in different fragments of the work, changing with the development of the plot line. The author pays significant attention to the emotional-psychological state of the heroes, their personal qualities, actions, and behavior motives, providing authorial characterization and expressing his own attitude. Dickens uses expressive means to enhance emotionality, create an aesthetic effect, stimulate imagination and the creative potential of the reader by applying various means of imagery.

In this thesis, we have examined the features of creating portraits of literary characters using the example of the image system in the novel "Dombey and Son." During the course of the thesis, we accomplished the tasks set at the beginning of the work, namely:

- analyzed the specifics of Charles Dickens' creative method;
- established the connection between Dickens' work and the English literary tradition;
- provided definitions of the literary portrait and character image;
- analyzed the functions of the portrait in the literary work;
- determined the structure of the portrait and problems of typology;
- examined the system of characters in the novel;

- characterized the means of creating portrait characteristics;
- analyzed the comic as a means of characterizing characters.

We see the prospect of further, more detailed, study of the peculiarities of Charles Dickens' work, as well as a multifaceted investigation of its problems with the possibility of further application of the research results in foreign literature, literary studies, and artistic translation.